

LA GUERRA GRAN AL FRONT DEL FLUVIÀ (1794-1795): ELS COMBATS DE SERINYÀ I ESPONELLÀ

GUERAU PALMADA

Historiador de l'art

Resum

La Guerra Gran suposà un gran desgast demogràfic i econòmic a les poblacions a tocar del front del Fluvià. El front de guerra quedà establert durant el 1795 al riu Fluvià, quan tingueren lloc els combats dels pobles de Serinyà i d'Espionellà que no suposaren cap derrota definitiva per als dos bàndols, fins a la decisiva batalla de Pontós pocs mesos després.

Paraules clau

Guerra Gran, riu Fluvià, Banyoles, Espionellà, Empordà

Abstract

The Great War supposed a great demographic and economic debilitation to the populations next to the front of the Fluvia. The war front was established throughout 1795 on the River Fluvia, when the fighting of the towns of Serinyà and Espionellà took place and which did not suppose a definitive defeat for both sides, until the decisive battle of Pontós a few months later.

Key words

Great War, River Fluvia, Banyoles, Espionellà, Empordà

INTRODUCCIÓ¹

La Guerra Gran (1793-1795), coneguda també com la Guerra dels Pirineus o de la Convenció, fou un enfrontament militar entre la monarquia borbònica i la França revolucionària. L'escenari van ser en bona part les terres

¹ En aquest primer article sobre la Guerra Gran a Banyoles i la seva comarca es tractaran exclusivament els esdeveniments bèl·lics més rellevants; en una segona entrega als Annals de l'Institut d'Estudis Gironins l'estudi se centrarà en l'hospital militar del monestir de Sant Esteve de Banyoles i els costos econòmics al rerefrent.

catalanes, territoris fronterers entre ambdós regnes, a banda i banda dels Pirineus. Presentada per l'Església i l'aristocràcia espanyola com una guerra santa contra la França revolucionària, els catalans, amb un record agre de les contínues guerres amb el regne de França al llarg dels segles XVII i XVIII, van posar-se ben aviat del costat de la reialesa borbònica. La guerra inicià l'any 1793 amb la campanya del Rosselló i la Cerdanya per part de les tropes borbòniques dirigides pel capità general de Catalunya, el general Antonio Ricardos.² El 1794 la Convenció contraataca i els francesos ocupen la Cerdanya, la Vall d'Aran i part de l'Alt Empordà i les seves parròquies, on escampen el terror entre la població civil (Vila, 2002, p. 225-250). A terres empordaneses, l'exèrcit revolucionari francès penetra pel poble de Sant Llorenç de la Muga i guanya la decisiva batalla del Roure; a finals de novembre de 1794 s'apoderen de la imponent fortalesa de Figueres (Vivas, 1992, p. 109-148; Baig, 2014, p. 45-69; Alfaro & De la Fuente 2004). Tanmateix, la ciutadella de Roses resistí el setge francès fins a les darreries del mes de gener de l'any següent, tal com narrà el prior Felip Pujol de l'Escala (Buscató & De la Fuente, 2014, p. 4-24). Finalment amb la pau de Basilea (1795) es retornaren els territoris del nord-est de Catalunya a la monarquia espanyola, a canvi de les illes del mar Carib (*Campaña...*, 1951). La guerra que començà amb una certa eufòria contra la França revolucionària, acabà enmig d'un desencís per la mala conducció militar del conflicte.

Pel que fa a la vila de Banyoles i els pobles de la comarca durant la guerra van haver de fer front a grans despeses per tal de proporcionar allotjament, subministraments i bagatges a les tropes espanyoles que combatien al front empordanès des de l'any 1793, tal com estudià l'erudit local Mn. Lluís Constans (1981). Així, la vila fou defensada al rerefrent per prop de 200 homes a cavall del regiment de Borbó i 100 soldats del regiment de Calatrava i dels dragons d'Almansa, i de forma intermitent per 5.000 homes de cavalleria i infanteria i 3.000 portuguesos, a més de 500 miquelets catalans que s'establiren de forma permanent al convent dels pares servites al puig

² Antonio Ricardos i Carrillo va néixer l'any 1727 a Barbastre en una família de tradició militar. Va lluitar en les campanyes d'Itàlia el 1744. L'any 1763 fou destinat a la plaça d'Orà i a Veracruz (Mèxic). El 1793 Carles IV el nomena capità general de Catalunya, amb l'inici de la Guerra Gran envaïx el Rosselló amb notables victòries militars al castell de Bellaguarda i la localitat d'Arles al riu Tec, Portvendres i Cotlliure. De retorn a Madrid, per tal de demanar més ajuda per a la guerra a Godoy, morí d'una pulmonia el 13 de març de 1794. A partir d'aleshores l'exèrcit espanyol patí notables revessos a l'Empordà.

de Sant Martírià, aleshores encara dempeus (*Història...*, 2000, p. 569-574).³ El monestir benedictí de Sant Esteve en l'immediat rerefront fou destinat a hospital militar per als soldats ferits que arribaven del front de l'Alt Empordà. Després de l'estrepitosa derrota a la batalla del Roure, els monjos del monestir benedictí l'abandonaren a finals de l'any 1794. Un cop passada la guerra, l'abat del monestir, Joaquim de la Plana (1792-1804), retornà a la comunitat benedictina i reinicià la restauració de l'església monacal i encarregà l'altar de Nostra Senyora de la Mercè, on al seu basament figurava l'escut nobiliari familiar, amb el símbol del Sagrat Cor (Abellán & Grabuleda 2012).

ELS INICIS DE LA GUERRA

Amb l'esclat del conflicte, Banyoles i la seva comarca fou una terra de pas de les tropes borbòniques camí del front a l'Empordà. Per exemple, la nit del 10 de febrer de 1793 dos soldats del regiment d'infanteria de Navarra⁴ havien dormit a l'hostal de la plaça Major, estirats en un feix de palla. L'endemà a les set hores del matí van ser trobats. El soldat Pedro Hoio (Hoyo), segons es descriu en el document, "*se ha echado voluntariamente o por desgracia desde el terrado de dicho meson hasta, a bajo, a la Plassa*".⁵ Al seu costat hi havia un segon soldat mort. Després d'avisar els regidors municipals, els cirurgians Joan Moi i Jerònim Feliu, el metge Coll va col·locar el cos del soldat Hoyo sobre un llit de fusta. Tenia trencada la cama dreta i un fort cop sota la barba, fou portat amb una llitera i un matalàs a l'hospital de la vila.⁶ Entre els seus objectes personals, duia una bossa llarga de seda amb un anell, on foren trobats 4 duros de plata, dues pessetes i dos rals de velló, que van ser entregats al seu cap de regiment. Al segon soldat que dormia a la palla de l'hostal li foren sostretes les armes i la motxilla i entregades també al seu cap. A dins les motxilles dels soldats es feu el següent inventari: dues camises,

³ Les restes de l'antic convent dels pares servites es troben als afores de la ciutat de Banyoles, damunt del turó del Puig de Sant Martírià, punt estratègic per al control de l'antic camí ral cap a Besalú i de l'Empordà a través del pla de Martírià.

⁴ Aquest regiment es va crear l'any 1705 i intervingué a la guerra de Successió a Catalunya. Entre els anys 1778 i 1783 intervé a Cuba. És destinat l'any 1789 al port d'Orà (Algèria). A partir de l'any 1792 són destinats a Catalunya per reforçar la frontera amb França. Intervenen en la guerra de la Convenció fins a l'any 1796.

⁵ AHG, Notaria de Banyoles. Joan Ferrer (1789-97): Register de curia - BA1-8, f. 17.

⁶ L'hospital de pobres de la vila es trobava a tocar del monestir benedictí de Sant Esteve.

Vista de la plaça Major de Banyoles, on al llarg del segle XVIII foren obertes dues tavernes per als forasters (ACPE).

una jupa, unes calces, una casaca, alguns bocabutins⁷, una porra, un barret, dos mocadors, set navalles, unes calces vermelles, una jupa blanca, un parell de mitges, un parell de sabates blanques, i altres de negres, set llancetes⁸, una armilla, unes calces, una jupa de basi blanc, una bossa amb navalles, un escarpidor⁹ de banya, dues camises, tres parells de mitges, un plec d'afaitar, una armilla, una bossa de seda i un bassi de sabó de roca.

Aquest pas de tropes camí de l'Empordà també es detecta als municipis veïns, quan el 4 de novembre de 1793 era enterrat Josep Padrosa, soldat de la segona companyia del regiment de voluntaris de Tarragona¹⁰ d'uns vint

⁷ Es desconeix el tipus de vestimenta, que apareix referit d'aquesta manera.

⁸ Petit coltell amb la punta en forma de llança, prima i molt tallant.

⁹ Es refereix a una pinta de banyes de puntes llargues per pentinar-se els cabells.

¹⁰ El Regiment de Voluntaris de Tarragona apareix durant el regnat de Carles IV i fou format l'any 1792 durant l'inici de la guerra de la Convenció. El regiment d'infanteria lleugera era integrat per un batalló format per quatre companyies. El reclutament de soldats començà el 31 d'agost de 1792 i es posà en funcionament de manera oficial l'1 de gener de 1793. Van destacar en l'ocupació de la vila de Sant Llorenç de Cerdans. <<https://projectetarragona1800.wordpress.com>>.

anys d'edat al cementiri de l'església de Crespià.¹¹ Precisament durant el mes de març de 1793 l'Ajuntament de Banyoles advertia del clima hostil i les constants diputes que es donaven a la plaça Major degut a l'arribada de tropes i persones foranies que anaven cap al front de l'Empordà: "*los desórdenes que frecuentemente se experimentan con los tránsitos de tropas y gente malentretenida*" i que, segons sembla, robava el bacallà a les parades de la plaça.¹² El mateix agost de 1793 el síndic de la vila intentà parar un soldat borbònic que maltractava un traginer a la plaça. A la vila de Besalú a finals de desembre de 1793 hi residia el regiment de Navarra, quan el capità Francisco de Paula Cabrera donava tots els poders a la vídua Ana Ramírez de la ciutat de Vélez-Málaga.¹³ El regiment de Navarra va arribar a Catalunya l'any 1792 per reforçar la frontera dels Pirineus.

Durant l'allotjament forçós de les tropes borbòniques, sovint es relaten els abusos a Banyoles. El dia 4 de març el comerciant de teles banyolí Jeroni Colomer escrivia al seu fill Josep Colomer dels constants "disgustos y migranyes" que els donava l'ocupació de les tropes reials espanyoles. La majoria de banyolins no se sentien propietaris de les seves pròpies cases, ja que "las matexas tropas nostras se ensenorian de nostras casa y robaba tot lo que ells bolian". Les cases hostatjaven soldats i oficials. Els soldats són referits que robaven als seus estadants el pa i diners, com també els sotmetien a tot tipus de penúries. Colomer explica que la seva família havia tingut més sort, ja que a la nit dormia a la seva casa un tinent coronel, fet que evità majors excessos. A través de les seves paraules, sembla que les tropes borbòniques deixaren una petja força negativa: "Al partir de esta feya alzar los cabells enlaira bayen los pares y mares plorar ab los infatets a coll plorant las pobras craturas y los pares y mares y diema Geroni aont anirem pobres de nosaltres sena pa ni diners".¹⁴ Tanmateix les diverses ordres militars del comte de la Unió de maig i juny de 1794 prohibien als soldats malmetre els cultius de blat, els olivets, o les captures no permeses de bestiar sota arrest de sis mesos. A més, l'ordre del 30 de maig prohibia expressament als soldats allotjats a les poblacions empordaneses cometre abusos i robaris de joies

¹¹ ADG, Fons parroquial de Santa Eulàlia de Crespià. Defuncions (1780-1851), f. 15.

¹² ACPE, Fons Ajuntament de Banyoles. Actes de l'Ajuntament (1792-1796) L16, full sense numerar.

¹³ ACGAX, Fons notarial de Besalú. Antoni Josep Gaffas – Manual (1793), f. 5.

¹⁴ ACPE, Fons Família Colomer (1675-1799). Correspondència, cartes soltes.

o roba sota pena de rebre sis “carreras de baqueta”¹⁵ o fins i tot ser penjats. Malgrat tot, la correspondència militar del quarter de Figueres el mes de novembre de 1794 deixa entreveure que eren habituals els excessos dels soldats borbònics en els pobles de l’Empordà durant la retirada espanyola, com també als pobles de la riba dreta del Fluvià quan s’establí el nou front de guerra.¹⁶

ELS VOLUNTARIS

Malgrat tots els problemes que implicava l’arribada de tropes espanyoles, existia un sentiment antifrancès ben arrelat des dels segles precedents, i ben aviat els banyolins es posaren a favor de la causa reial borbònica i en defensa de la fe cristiana. De fet, la mobilització de miquelets¹⁷ ja fou anterior a les ordres del rei Carles IV el 5 de febrer de 1795 per fer front a l’exèrcit francès en el context de la Guerra Gran.¹⁸ Així, el 2 de maig de 1793 es va constituir per iniciativa municipal una junta de defensa integrada pels membres de les famílies i destacats hisendats banyolins que exercien un control del poder local. Els membres eren Josep Frigola, comerciant; Josep Antoni Perpinyà, propietari del molí paperer del Terme; Benet Puig de la Bellacasa, terratinent del Terme; Joan Antoni Masjoan, botiguer de draps; Jacint Ferrusola, daurador, i Pere Dorca, albeiter del carrer Girona (Constans, 1993, doc. 1.910). D’altra banda, la família Puig de la Bellacasa, terratinents del Terme, ben aviat es mostraren a favor de la lluita antirevolucionària (Grabuleda & Palmada 2014). El dia 11 d’abril els tres germans Josep, Narcís i Benet Puig de la Bellacasa del terme de Banyoles, aleshores estudiants o en tràmit de cursar en el Reial Col·legi Tridentí de Girona, oferien al bisbe de Girona, Tomàs de

¹⁵ Càstig militar que consistia que el condemnat passava diverses vegades per un passadis, on la resta del soldats el fuetejaven.

¹⁶ Archivo Histórico Nacional, Diversos-Colecciones, 160 - Diversos bandos y órdenes publicados por los capitanes generales de Cataluña del año 1794.

¹⁷ El miquelet formava una milícia armada especial de caràcter mercenari o voluntari, reclutada per diputacions o juntes de guerra per reforçar les tropes regulars en cas d’atacs militars en territori català. La seva indumentària consistia en jaqueta vermella, calça blanca, espardenyes i faldilleta. També solien dur un capell amb una ploma alta.

¹⁸ Aquest pla general comportava la creació de juntes d’armament en cadascun dels corregiments i partits de Catalunya per mobilitzar un cos de miquelets i recaptar un impost extraordinari de finançament. Arxiu Municipal de Girona (AMGi), 1.2 Fons Junta de l’Armament General 1.3, 1793-1799.

Lorenzana, la contribució de 300 rals anuals per al sosteniment de l'exèrcit espanyol. De fet, des dels convents i la Catedral de la ciutat de Girona s'animà ben aviat a la lluita contra els "bàrbars francesos" que havien suprimit la religió catòlica al regne de França (Jiménez 2006). Els motius que exposen els Bellacasa eren eminentment religiosos i en defensa de la monarquia absoluta: "*para contribuir a los combates, contra los Filósofos de la Perdida, deslealtad é irreliación; han hecho en sus corazones aquella sensación que merecen unos objetivos tan sublimes como su Dios, su Rey y la felicidad de un Reyno*". Més endavant encara reafirmen la voluntat de restablir de nou a França la monarquia absoluta i la religió catòlica: "*Todos somos necesarios en las actuales circunstancias, y todos unidos, no solo haremos invencibles nuestra Monarquia, sino que podremos aun adelantarnos á plantar de nuevo en el Reyno de Francia el estandarte de la fe*" (Constans, 1993, doc. 1.909).¹⁹ El 11 de maig de 1794 l'hisendat banyolí Josep Antoni de Perpinyà s'oferia al comte de la Unió per encapçalar una partida de miquelets o voluntaris de la comarca, presentant-se en persona a la ciutat de Barcelona, davant el mateix ministre de la Guerra Miguel José de Azanza. Perpinyà en la carta és considerat una autoritat "*no solo el mas visible y respetado en Bañolas, sino tambien bien visto en los pueblos cercanos, estado de prudencia e instruccion, y a mi juicio muy a proposito para hacer seguir las instrucciones de un partido de los somatenes de vecindarios armados en este distrito*".²⁰ Aquell mateix mes de maig també a la veïna ciutat de Girona es formà una companyia de cent homes voluntaris per anar a la "guerra a mort", és a dir, sense fer cap presoner (Puig 2007).

Els primers mesos de l'any 1793 es comptabilitzen un gran nombre de voluntaris en sometent²¹ de totes les contrades gironines qui anaren de forma voluntària a "servir el rei" a la guerra contra la França revolucionària. Sovint aquests voluntaris en la seva absència van nomenar procuradors davant dels notaris perquè gestionessin els seus negocis o assumptes legals. Per exemple, del poble de Santa Pau, el jove Joan Coromina, qui el 23 d'abril s'enrolà com a voluntari en la guerra, però qui en aquells moments es lamentava

¹⁹ Mn. Constans pogué consultar el document original conservat a l'arxiu particular del mas de can Puig de la Bellacasa del Terme de Banyoles, avui no localitzat.

²⁰ Archivo General de Indias. Diversos, 51, n. 66. Minuta de carta de Miguel José de Azanza al Conde de la Unió [general en jefe del Ejército del Rosellón].

²¹ Organització de gent armada no professional i inspirada en l'antic sagramental o sometent, els segles XVII i XVIII el sometent actuà en la guerra dels Segadors, la guerra de Successió i en la Guerra Gran.

perquè era reclòs a la presó, nomenà com a procurador el paraire Jacint Plana.²² El 5 de maig Josep Balcells i Roca, voluntari del regiment de Tarragona, nomenava com a procurador el seu oncle olotí i paraire Pere Joan Balcells.²³ El sometent contra els francesos també fou majoritari en els pobles de la comarca. Per exemple, a Crespià les autoritats municipals certificaven que s'havia enrolat com a sometent l'any anterior el jornalier Lambert Ribas, qui el dia 6 de maig de 1794 perdia la vida en un combat a la muntanya de Sant Baldiri de Vilarig: “*fue el día seis de mayo de mil setecientos noventa y quatro de somaten contra los franceses en un ataque que tuvieron en la montaña de San Baudilio de Vilarig y sus contornos en donde quedó muerto o prisionero*”. La seva dona vídua, a més, pocs mesos després va patir el saqueig de casa seva per les tropes franceses.²⁴ Així també es certificava la mort amb acte notarial de Joan Coll Sastre, voluntari del sometent de Crespià, qui caigué en combat el 18 de novembre de 1794 en la batalla de Sant Llorenç de la Muga.²⁵

Després de la derrota de la batalla del Roure i l'establiment del front al riu Fluvià, la preocupació començà a ser latent per part de les autoritats i teratinents catalans. El 25 de gener de 1795 una assemblea de representants de les classes dominants de Catalunya va acordar un “Plan General para la Defensa del Principado”. Així es pretenia mobilitzar milers de catalans a sometent i com a voluntaris en el conflicte, com també que cada parròquia sufragués el manteniment de l'exèrcit borbònic al nou front de guerra establert al nord de la ciutat de Girona (Congost, 2001, p. 379-395). A partir del febrer de 1795 amb la creació del terç de Besalú foren 902 els miquelets alistats en el terç de Besalú, molts d'ells joves (mitjana d'edat de 22 anys) de poblacions garrotxines, però també de poblacions del Pla de l'Estany com ara Serinyà o Banyoles. La soldada bàsica diària d'un miquelet quedà fixada en sis rals (Soler, 1985, p. 105-126).

²² ACGAX, Fons notarial de Besalú. Antoni Josep Gaffas-Manual (1793-1796), a 14 de juliol de 1793.

²³ ACGAX, Fons notarial de Besalú. Antoni Josep Gaffas-Manual (1793), f. 145.

²⁴ AHG, Protocols notarians d'Esponellà. Manel Costabella - Primer manual (1796) ES 86, f. 501.

²⁵ AHG, Protocols notarians d'Esponellà. Manel Costabella - Primer manual (1796) ES 86, f. 502. Molts dels voluntaris morts no es van anotar als llibres d'òbits parroquials, perquè moriren al front, i foren enterrats segurament en una fossa de la batalla. En alguns casos trobem el certificat de la seva mort en els registres notarians.

ELS VOLUNTARIS AL FRONT

De fet, l'exèrcit de Catalunya s'estava preparant des dels mesos de març i abril de 1793, format per 25.000 homes i un centenar de peces d'artilleria, comandat pel general Antonio Ricardos. Un esclat antirevolucionari a Sant Llorenç de Cerdans, que sol·licitava ajuda, va provocar que l'exèrcit travessés la frontera i iniciés l'ocupació del Rosselló. L'objectiu de la corona espanyola no era en cap cas aquell de segregar el territori francès, ni recuperar la Catalunya del Nord, sinó pressionar el govern republicà per tal que restaurés de nou la monarquia absoluta i la religió catòlica a França, defensada febrosament a través de sermons i pregàries a les parròquies catalanes (Barnosell, 2010, p. 15-24). El primer any de campanya es va caracteritzar per l'èxit de l'exèrcit espanyol a la Cerdanya i l'ocupació del Vallespir, el Conflent i bona part del Rosselló. En l'acció de Sant Llorenç de Cerdans el mes d'abril de 1793 hi varen intervenir de tres columnes de 4.000 soldats, provinents de Maçanet de Cabrenys, i comandats pel general empordanès Joan Escofet i pel comte de La Unión.

El sometent de Banyoles ja participà la tardor de l'any 1793 en la defensa del Ripollès, quan el 5 d'octubre arribà un avís sobre l'ocupació de les tropes franceses de la vila de Camprodon, on haurien saquejat les cases i els temples, i llençat per terra els objectes litúrgics. La vila ripollesa caigué en mans franceses el 4 d'octubre per les tropes del general Dagobert formada per uns 3.400 homes i dues companyies a cavall. En concret, els francesos haurien cremat onze cases i saquejat el monestir de Camprodon. L'atac francès que pretenia arribar fins a Ripoll quedà avortat, sobretot quan l'alcalde de Camprodon, Miguel Gutiérrez de Venero i Bustillo, des d'Olot, va organitzar una contraofensiva amb dues columnes de sometents i voluntaris, una cap a la muntanya de Sant Antoni i l'altre al pont de les Rocasses.²⁶ A la vila d'Olot des de la tardor de 1793 es van formar diverses companyies de sometents per defensar la Garrotxa i el Ripollès (Jordà 1975). Les fonts municipals de Banyoles, esmenten que el dia 13 d'octubre de 1793 es tractà al consistori la crida de sometent després de la caiguda de Camprodon.²⁷ També tenim constància que la vila d'Olot i d'altres contrades de la muntanya, com també

²⁶ Es pot trobar informació sobre la captura de Camprodon a <<http://scriptoriumripolles.blogspot.com.es>>. També a Morer & Galí 1879.

²⁷ ACPE, Fons Ajuntament de Banyoles. Actes (1792-1796), L 16.

sometents de la vegueria de Besalú i de l'abadia de Banyoles, anaren a recuperar Camprodon (Constans, 1993, doc. 1.913). El monestir de Sant Esteve també s'implicà en la lluita contra la França revolucionària, i el dia 6 d'octubre de 1793 l'abat benedictí decidia pagar cinc homes del sometent i posar fora de perill les joies de plata per la temença d'una possible ocupació francesa (Constans, 1993, doc. 1.914).

Enmig del conflicte, el 15 d'octubre de 1793 l'Ajuntament de Banyoles notificà al comandant d'artilleria de Barcelona un invent de Pere Llopis i Sorrell, de la vila de Banyoles, que era una nova màquina d'artilleria molt senzilla i capaç de sostenir dos canons de diferent calibre a la vegada, cosa que permetia orientar els trets.²⁸ Llopis fou hospitaler des de l'any 1789 de l'Hospital de Pobres de Banyoles, i abans es dedicà a l'ofici de sabater. Finalment no sabem quin fou el resultat del seu invent, però continuà com a hospitaler fins a la seva mort a la primera dècada del segle XIX.²⁹

La tardor de 1793 els voluntaris cridats en sometent es trobaven defensant la frontera del Pirineu entre el massís de les Salines i el coll d'Ares. El 4 de novembre l'Ajuntament de Banyoles va demanar a l'intendent del reial exèrcit aquarterat al Voló, Don Miguel José de Aranza,³⁰ destinar la recaptació dels cabals dels propis i arbitris al manteniment dels banyolins cridats en sometent o bé cridats a les armes. El document cita que defensaven la frontera contra els francesos en aquella data 21 homes i un regidor a la vila de Camprodon, 31 homes i un regidor a l'Empordà, i 46 homes i un regidor a Sant Llorenç de Cerdans.³¹ En les actes municipals del 14 de novembre surt referit que el regidor Josep Antoni Juncà estava defensant Sant Llorenç de Cerdans contra la invasió francesa amb 48 homes del sometent, sortits de la vila deu dies abans: *“han salido diferentes partidas de vecinos armados en sumaten para impedir las invasiones de los franceses que han hecho en algunas poblaciones de la raya de aquel Reyno y actualmente (segon noticia) intentan hacer passando por la parte de San Lorenzo de Sardas en donde se halla el dicho Regidor Josep Anto. Jon-*

²⁸ Constans, 1993, doc. 1.918. ACPE, Fons Ajuntament de Banyoles: Lligall 3. Notícies Històriques III.

²⁹ Informació extreta del blog divulgatiu de Joan A. Abellan, <<http://www.turaris.net>>.

³⁰ Miguel José de Azanza (1745-1826) va ser un polític i militar navarrès que va dirigir el Ministeri de la Guerra l'any 1793 i lluità contra els francesos el 1795. De 1798 a 1800 fou virrei de Nova Espanya (Mèxic). Morí exiliat a Bordeus l'any 1836.

³¹ Constans, 1993, doc. 1.920. ACPE, Fons Ajuntament de Banyoles. Lligall 3. Notes històriques 111.

car con sumaten de quarenta ocho hombres de la precitada villa y su termino des del dia quatro de los corrientes".³² El 22 de juny de 1794 l'Ajuntament demanava al comandant dels reials exèrcits que els cent homes del sometent de Banyoles, que aleshores defensaven els pobles de Vilarnadal i Masarac, tornessin a la vila per a la seva defensa, veient que els francesos havien ocupat Lladó i amenaçaven en la captura de la vila de Besalú.³³ De fet, els francesos ocuparen la vila de Besalú el 21 de juny, com relata Miquel Valés, qui tenia arrendada una de les dues tavernes al consitori, i demanava la supressió de la taba municipal mentre durés l'ocupació enemiga: "Y com lo dissapte proppassat de vint, y hu del corrent mes de juny los francesos hagen invadit no sols est pahis sinó també esta mateixa vila de Besalú haventli ocasionat graves danys y entre altres haver perdut lo vi que tenia per la provisió de dita taberna".³⁴ Finalment els regidors no li consentiren que deixés de pagar el contracte d'arrendament per aquest pillatge del vi.

Les tropes creuaven el Fluvià camí del front de l'Empordà, i el 25 de maig de 1794 al cementiri d'Espinavessa, davant del poble de Vilert, era enterrat Don Tomás Navarro "*sargento de la primera companya del segundo Batallon de Extremadura*",³⁵ a més foren enterrats set soldats més dels quals es desconeixia el nom.³⁶ El moviment de tropes cap al front del Rosselló també es percep al camí de França, quan era enterrat a la parròquia de Felines (Vilademuls) el 31 de març de 1794 un soldat mort del qual es desconeixia el nom i el regiment.³⁷ Molts soldats espanyols viatjaven amb la seva família, ja que el 16 de juny de 1794 fou enterrada al cementiri del monestir el cos d'Agustina, de sis anys d'edat, filla legítima del soldat Antonio Matines i de Maria Matines i Buena.³⁸

La tardor de 1794 comencen a arribar les notícies dels voluntaris morts a l'Alt Empordà. El novembre morí un miquelet de Sant Vicenç de Camós durant la defensa de Maçanet de Cabrenys: el 7 de desembre de 1795 amb

³² ACPE, Fons Ajuntament de Banyoles. Actes (1792-1796), L 16.

³³ ACPE, Fons Ajuntament de Banyoles. Lligall 3. Notícies Històriques III.

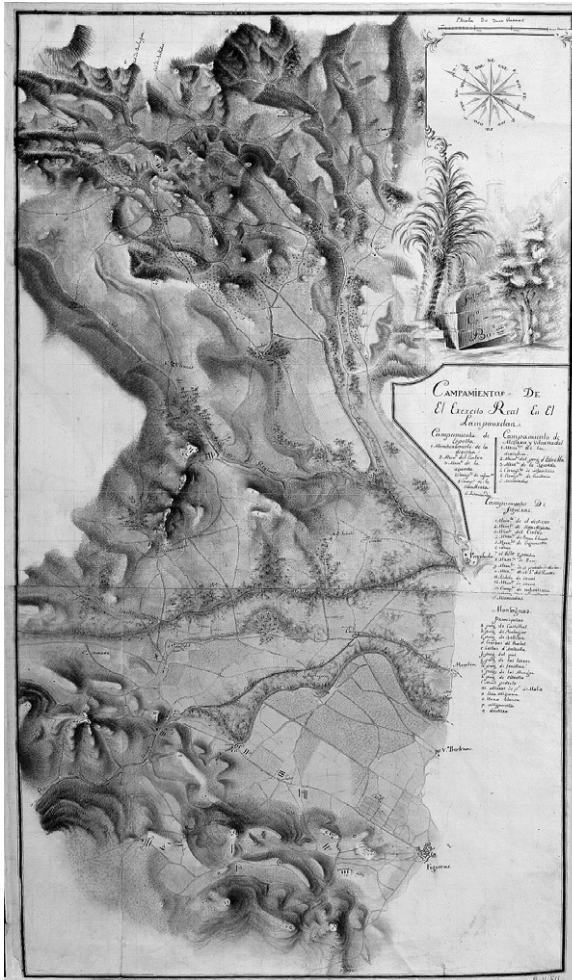
³⁴ ACGAX, Notaria de Besalú. Antoni Josep Gaffas – Manual (1794-1795), f. 120.

³⁵ El regiment fou creat l'any 1641 i designat com un terç dels exèrcits austriacistes. Entre els anys 1793 i 1795 va participar a l'atac de la fortalesa de Bellaguarda, la batalla del Voló, el combat de Llers, la defensa de Roses i la batalla de Pontós.

³⁶ ADG, Fons parroquial de Sant Llorenç d'Espinavessa. Llibre d'òbits, f. 138.

³⁷ ADG, Fons parroquial de Sant Martí de Felines. Defuncions (1721-1856), f. 91.

³⁸ ADG, Fons Parroquial de Santa Maria dels Turers. Defuncions (1792-1808), f.59.

Plànol dels campaments espanyols a Espolla, Masarac, Vilarnadal i Figueres l'any 1794 (Biblioteca Nacional).

l'assistència de tres sacerdots se celebrà el funeral i enterrament per l'ànima de Josep Llepart i Mir del Calvell,³⁹ que s'enrolà com a miquelet per combatre els francesos, desaparegut des de feia més d'un any, "que trobantse a somatent en Massanet de Cabrenys quant en lo mes de novembre del any passat mil set-sents noranta, y quatre entraren los Francesos a Figueras, desaparagué sens ja may mes sen ha sabut cosa alguna: y com tornaren tots los demás companys, se han fet las paus entre Espanya y França, y tornats los presoners de guerra; i ell no ha comparegut: lo Sr. Batlle, y regidors judicant

³⁹ Probablement era originari del mas Llapart de Camós.

que es mort han fet una recapta per lo Poble perque se li selebrassen dits funerals, a què han assistit sa muller y familia”.⁴⁰ Al poble de Sant Miquel de Campmajor, el 14 d’octubre de 1794 era trobat mort a la casa de Joan Riera el soldat i fuseller Martí Tubau, d’uns 25 anys, d’edat del terme de Tavertet, molt probablement quan es dirigia al front de l’Empordà des de l’interior del Principat.⁴¹

LA RETIRADA AL RIU FLUVIÀ

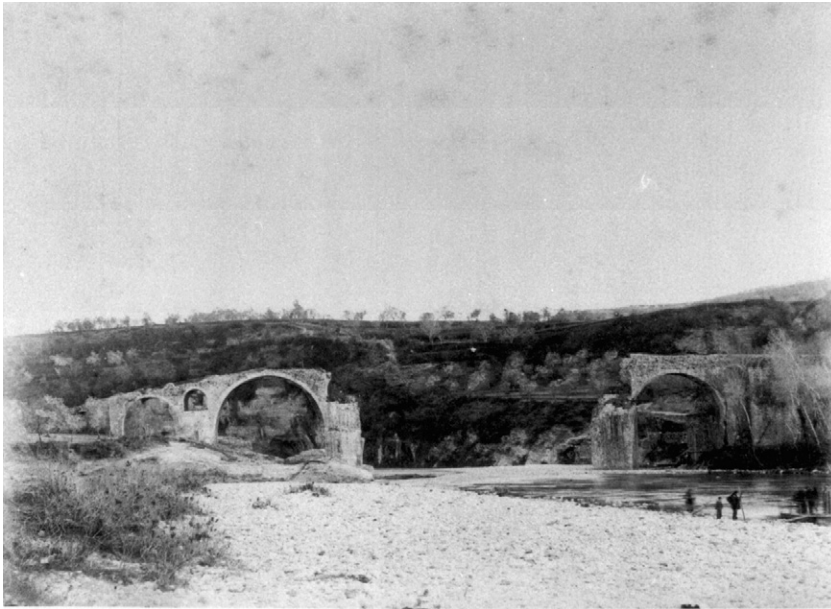
Després de l’estrepitosa derrota a la batalla del Roure o de Mont-roig (17-20 de novembre de 1794) que culminà a Pont de Molins, les tropes espanyoles del guipuscoà Pedro Agustín Girón (1778-1842), marquès de Las Amarillas, van retirar-se a l’altra banda del Fluvià, amb gran pànic després de la mort del seu comandant en cap, Luis Fermín de Carvajal, comte de La Unión. Al consistori de Vilanant arribà ben aviat la notícia de l’estrepitosa derrota i la mort del comte de la Unión: “Dia 20 de nobembra de 1794 se perdé lo Camp del Roura y del pla del Coto y morí lo General Comte de La Unión morí de una bala quel ferí de darrera y se diu ferit del Exercit de España del Regiment dels Malicianos y prompta fugí la nostra Tropa en Gerona manat per lo Marqués de las Amarillas, se diu gran traydor per España” (Tubau, 1984, p. 180). Seguidament bona part de població empordanesa fugí enmig del caos cap al Fluvià i la ciutat de Girona, seguint el camí reial que passava pel poble de Vilafreser.⁴²

Fruit de la desbandada de les tropes borbòniques es va “dinamitar” el pont de Esponellà del Fluvià el dia 2 de desembre de 1794, solució desesperada per impedir la penetració francesa cap a Girona. La voladura, feta amb preses, va produir la mort a l’enginyer militar Felipe de Ariete i del tinent Sebastián Tarama, com tres mestres de cases encarregats de les càrregues explosives (Castells & Puigdevall 1992). Precisament en el llibre d’òbits de la parròquia de Sant Cebrià d’Esponellà identifiquem aquestes defuncions. El dia 2 de desembre de 1794 moria Felipe de Arriete, coronel en cap del cos dels enginyers, a l’edat de 50 anys, natural de la ciutat d’Orà (Algèria), fill de

⁴⁰ ADG, Fons parroquial de Sant Vicens de Camós. Defuncions (1775-1851), f. 169.

⁴¹ ADG, Fons parroquial de Sant Miquel de Campmajor. Defuncions (1705-1857), f. 240.

⁴² ADG, Fons parroquial de Sant Saturní de Vilafreser. Llibre d’Òbits, f. 33-39. Balsalobre, 1994, p. 243-259.

Vista del pont medieval d'Esponellà a finals del XIX amb la seva arcada central esfondrada (ACPE).

Francisco de Arriete, natural de Ceuta, i la seva muller Aliano Borrio, natural de Màlaga, “per haver caigut junt amb la Arcada major del pont de est poble de Esponellà”. El dia 25 d’agost de 1795 se li féu l’ofici a la ciutat de Barcelona en presència de la seva germana Joana i del vicari Josep Prat acompanyat de nou sacerdots. El mateix dia moria al pont d’Esponellà Sebastian Tarama “tinent extra ordinari del cos de enginyer”.⁴³ També Joan Costa, mestre de cases de la vila de Figueres, a l’edat de 48 anys, fill de Josep Costa, i la seva muller Francisca de Figueres “per haver caigut en la ocasió que caigué la Arcada major de est poble”. Manuel Malagelada, mestre de cases de Girona, també morí, fill legítim de Bernat Malagelada i d’Agnès Ferrer, cònjuges de la ciutat de Girona, d’edat de 40 anys. Així també Esteve Bordas, mestre de cases de Sant Daniel, parròquia de Sant Feliu de Girona, a l’edat de 42 anys, fill de Narcís Bordas, treballador de Sant Daniel, i d’Isabel Auguet i Bordas, difunts.⁴⁴

⁴³ ADG, Fons parroquial de Sant Cebrià d’Esponellà. Defuncions (1705-1851), f. 393. Vegeu també Capel, 1983, p. 50.

⁴⁴ ADG, Fons parroquial de Sant Cebrià d’Esponellà. Defuncions (1705-1851), f. 393.

EL FRONT DEL FLUVIÀ

Per aturar l'entrada de l'exèrcit francès de la Convenció, el general biscaí José de Urrutia (1739-1803) va reforçar el front amb una llarga línia de defensa a la riba dreta del Fluvià a partir d'inicis de 1795. L'enfrontament es coneix històricament com la batalla del Fluvià. Situà les tropes reials a Ventalló, al coll d'Orriols, defensat amb peces d'artilleria, prop de Sant Esteve de Guialbes, a Bàscara, a Banyoles i la divisió del general Vives a Vilert per dominar el pas estratègic del pont d'Esponellà. Per defensar Girona, posicionà una segona línia al poble de Cervià, on s'ubicà el seu quarter general. A inicis de la primavera de 1795 l'exèrcit francès va reprendre l'ofensiva, i el general en cap francès Catherine-Dominique de Pérignon (1754-1818) va atacar la dreta dels espanyols per Banyoles. José de Urrutia va intuir les seves intencions, aturats a l'altura de Besalú pel mariscal de camp Gregorio de la Cuesta, i els coronels Manuel Aguirre i Juan Ordóñez. El banyolí Carles de Ameller, com a capità, dirigí una companyia de miquelets (la sèptima del Terç de Besalú).⁴⁵ Els francesos van haver de travessar el Fluvià, on alguns perderen la vida, en la retirada cap a Figueres, com es veurà a continuació amb més detall.

El rector de Vilafreser, el prevere Salvador Vidal, ens informa que la primavera de 1795 les tropes avançades en el front, a les poblacions de Bàscara i Orriols, van establir el seu camp al poble de Santa Llogaia del Terri de forma temporal, i pocs dies després aixecaren el camp i continuaren camí del veïnat de Perles (Vilademuls) i passaren per la parròquia de Vilafreser, on acamparen 25.000 soldats:

La tropa estaba acampada en esta parrochia á sas ocasiones arribava á al numero de vint, y sinch mil homens. Ser feren las paus, y se retiraren las tropas á la tardó de 1795 allí als últims de octubre, y principis de novembre; los pochos fruiys que cullí jo Rector, tant de delme, provincia, y terres de la rectoria; que lo acampament dels portuguesos fou situat en lo terme de Sant Esteve de Guialbes, passat aquella caseta se encontra, anant de Vilafreser a dit lloch,⁴⁶ en los camps baix dit camí real á ma esquerda, altre campament de nostres tropes

⁴⁵ L'any 1793 amb l'inici de guerra formava part del consistori banyolí, primer com a diputat segon i l'any següent com a síndic personer. El 1795 es farà càrrec "*de una compañía de solteros de esta villa, que será la Séptima en el Tercio de Besalú, de la que su Majestad le dió el Real Despacho de Capitán*" formada per un centenar de miquelets, on combaté al riu Fluvià l'any 1795. Vegeu Abellan, 2008, p. 30-33.

⁴⁶ Probablement fa referència al fet que acamparen al pla de Sant Esteve, al sud del poble de Guialbes, on a l'antic camí ral es troba un mas avui conegut com la Casica.

Vista del riu Fluvià a Besalú. Durant els anys 1794-1795 va ser front durant la Guerra Gran (CRDI).

situat en lo terme de Orriols; la plana major situada en lo poble de Cervià, y son general en Xefe Dn. Joseph de Hurrutia⁴⁷ en lo monestir de dit lloch. (Constans, 1993, doc. 1.932; Balsalobre, 1994, p. 243-259)

EL COMBAT DE SERINYÀ

La tarda del 28 de febrer de 1795 una partida enemiga de francesos penetrà per la zona del Fluvià. Els francesos van ocupar la vila de Besalú, i al mateix temps van creuar el riu Fluvià per un gual a Bàscara:

En efecto la madrugada del dia primero se arrojaron en numero de 6 á 70 hombre de infantería y 200 ó 300 caballos, con 3 piezas de artillería volante sobre Besalú, cuyo Comandante observando la enorme superioridad de fuerzas se retiró con su destacamento a las alturas inmediatas, las quales facilitaban comunicación con Castellfollit y Olot, y el poder en todo evento proteger aquellos puestos. Antes de saber yo estas ocurrencias, ya el Duque del Infantado, que se hallaba mandando en Bañolas, me habia dado parte de que los enemigos en fuerza considerable se habian interpuesto entre este punto y el de Besalu, y supe al mismo tiempo que por Bàscara habian pasado

⁴⁷ El capità general de Catalunya, José de Urrutia i de las Casas.

*el rio Fluvia 40 hombres de infantería y 150 caballos, asegurando el vado con tres cañones de á 8 y un obus.*⁴⁸

El cos francès fou detingut a Bàscara pel coronel Juan de Ordóñez, ajudat pel regiment de voluntaris de la Corona i el capità Benito San Juan, qui dirigia les guerrilles. A més, el coronel Manuel de Aguirre amb 80 cavalls atacà el seu flanc esquerre per tal de fer-los retrocedir a l'altra riba del Fluvià.

Un cop conquerida la vila de Besalú, el general de divisió Charlet va intentar atacar Banyoles amb 5.000 soldats d'infanteria i 300 cavalls seguint l'antic camí ral fins al poble de Serinyà, i als afores, es posicionà en un punt alt i avantatjós en cas d'atac. Una tropa superior d'homes i artilleria, comandades pel mariscal de camp d'origen irlandès Gonzalo O'Farrill i per Arias de Saavedra, arribà fins a Serinyà, on els francesos es van fer forts. L'atac de la cavalleria espanyola pel flanc dret va provocar la retirada dels francesos, perseguits dins dels boscos de Serinyà, i obligats un altre cop a creuar el Fluvià, la línia de front. Per la descripció dels relats dels comandants francesos i espanyols, els francesos haurien mantingut el dia 1 de març el gros de les seves forces davant l'antic pont d'origen medieval del Ser, afluent del Fluvià, un punt estratègicament situat on el riu passa encaixonat per un terreny abrupte i amb alguns penya-segats. La correspondència del comerciant de teles Jeroni Colomer situà part de l'enfrontament en el mateix pont del Ser, "lo pont de Ser perque los nostres a cop de balas an romput part de las baranas".⁴⁹ D'altra banda, altres relats també situen escaramusses durant les primeres hores del combat el capvespre del 28 de febrer al pla d'Usall i els seus boscos, per on discorria l'antic camí ral en direcció a Banyoles.

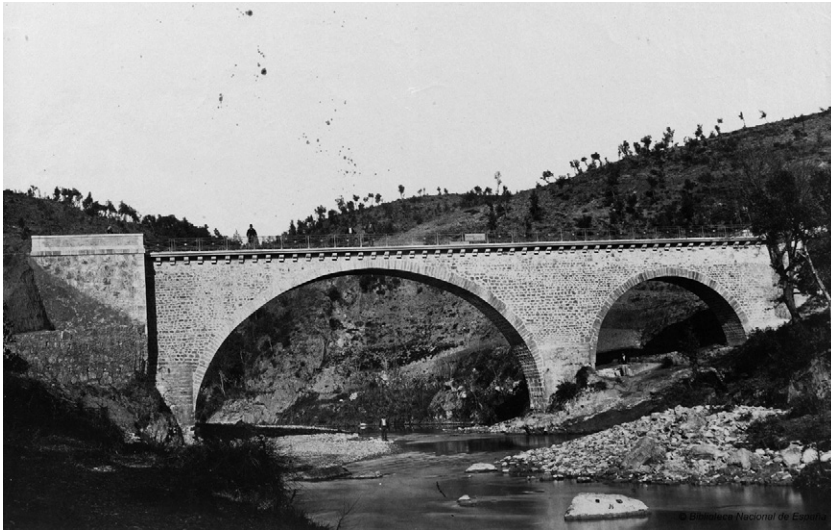
L'estratègica vila de Banyoles durant aquesta incursió de les tropes revolucionàries es veié seriosament amenaçada. Per això, fou enviat el coronel Gonzalo O'Farrill⁵⁰ amb prop de 150 cavalls per defensar la vila, i després avançar cap a Serinyà:

Al socorro de Bañolas envié inmediatamente al Mariscal de Campo D. Gonzalo O-Farrill

⁴⁸ Biblioteca Nacional de España. Hemeroteca digital. *Mercurio de España*, març de 1795, Madrid, p. 290-291.

⁴⁹ ACPE, Fons Família Colomer (1675-1799). Correspondència, cartes soltes.

⁵⁰ Gonzalo O'Farrill y Herrera (1754-1831). Va néixer a l'Havana el 22 de gener de 1754, el seu pare era d'origen irlandès. Estudià a l'Escola Militar d'Àvila. Durant la guerra va servir a Àfrica, a Navarra i a Catalunya. Durant l'imperi napoleònic tingué un paper molt destacat i morí a París l'any 1831.

Vista de l'antic pont d'origen medieval sobre el riu Ser a Serinyà a finals del segle XIX (Biblioteca Nacional).

con 150 caballos, debiéndole seguir todas las tropas de la vanguardia del ejército e apenas llegó O'Farrill á Bañolas, marchó con el Duque del Infantado y su corto destacamento de infantería, que apenas llegaba á 800 hombres (dexando apostada la caballeria) á reconocer al enemigo, le encontró á una media legua situado en las inmediaciones del lugar de Serinyà con un gran barranco delante, el qual y la espesura de los bosques que rodeaban su posicion lo hacian inatacable, consideró O'Farrill que compondrian como 40 infantes y algunos 200 caballos las fuerzas enemigas en aquel punto, cuyo cómputo se ha visto despues aumentado por los desertores y prisioneros, y se propuso atraerlas a un terreno menos desventajoso, contando con los refuerzos que empezaban a llegar. Con este objeto, despues de haber presentado á la vista del enemigo su pequeño destacamento, le volvió a retirar, dexando solo partidas para entretener el fuego de los cazadores Franceses que al instante se desprendieron á tirotear como acostumbra; empeñados estos, siguió para sostenerlos todo el grueso enemigo, y se trabó una acción muy viva, que habiendo empezado á las 3 de la tarde duró hasta estar bien adelantada la noche; luego que las tropas que la sostenían fueron reforzadas por 1500 hombres de nuestra vanguardia, que conducía el Mariscal de Campo D. Ildefonso Arias de Saavedra,⁵¹ resolvieron este y O'Farrill atacar de frente del enemigo por la

⁵¹ Ildefonso Arias de Saavedra fou un militar nascut a Écija l'any 1752. L'any 1774 estudià com a oficial a l'Escola Militar d'Àvila, el 1791 era coronel d'infanteria del Regiment de Navarra quan defensa les illes Bahames. El setembre de 1795 és nomenat tinent coronel general pels seus mèrits en la guerra contra França al front del Rosselló. Vegeu l'article de Ramón Freire a la web divulgativa <<http://www.ciberecija.com>>.

*infantería, y su izquierda por la caballería, fuéron tan pronto obedecidos, y animó tanto su exemplo, que en un momento se decidió á nuestro favor la funcion, huyendo precipitadamente el enemigo, dexando sembrado de cadaveres el campo de batalla, y arrojando fusiles, mochilas y otros despojos; la noche, los bosques que tenían á su espalda, y lo escabroso del terreno les valió que no se llevase más adelante la derrota, y al romper el dia ya nuestras avanzadas, nuestras guerrillas y los paisanos daban avisos de que los enemigos pasaban el rio, marchando con prisa hácia sus campos, y evitando así la nueva carga que se preparaba.*⁵²

El dia 6 de març de 1795 el mariscal O'Farrill feia una descripció més detallada dels episodis del combat de Serinyà en la publicació *Mercurio de España*:

[...] me adelanté con parte de los esquadrones de Santiago y Calatrava á las órdenes de sus respectivos Tenientes Coronales D. Daniel Magdonell, y D. José María Bucareli;⁵³ en Bañolas hallé bien colocados para recibir á los enemigos el Regimiento de Voluntarios de Castilla á las órdenes del Brigadier Duque del Infantado,⁵⁴ el batallon de las Ordenes Militares, mandado por el Coronel D. Bernardo Hidalgo,⁵⁵ y un esquadron de Alcántara por su Sargento mayor D. Rafael Valcárcel. Informado de que los enemigos tenían interceptada la comunicación con Besalú, y que se hallaban en el lugar de Serenia, distante media legua de Bañolas, me dirigí á dicho pueblo con las fuerzas citadas, dexando ántes de llegar á él en terreno conveniente la caballería, y adelantando dos partidas de descubierta á las órdenes del Sargento mayor de Voluntarios de Castilla D. Joaquín Blake⁵⁶ con 25 caballos; á espaldas de Serinia hallé en situacion muy ventajosa á los enemigos,⁵⁷ y reunidas sus fuerzas comprendí no baxaban de 40 hombres; formado allí se me unieron las compañías de gastadores del ejército á las órdenes del Teniente Coronel D. Roque Abarca; los enemigos empezaron desde luego á arrojar sus tropas ligeras por el flanco izquierdo de la posición que teníamos, en cuya atención, y á ser todo aquel terreno favorable á esta clase de tropa, dispuse que la de Blake y la de Abarca sostuviese su primer fuego interin mejorábamos nuestra posicion; concluido este

⁵² Biblioteca Nacional de España. Hemeroteca digital. *Mercurio de España*, març de 1795, Madrid, p. 292-294.

⁵³ José María Bucareli va néixer a Sevilla l'any 1714, fou coronel del regiment de cavalleria de Calatrava i comanador de Fradel.

⁵⁴ Es refereix a Pedro de Alcántara Álvarez de Toledo y Salm-Salm (Madrid, 1768-1841), XIII duc de l'Infantat, coronel del Regiment de Voluntaris de Castella durant la guerra al front del Rosselló.

⁵⁵ L'any 1793 consta que era coronel del Regiment de Jaén.

⁵⁶ Joaquín Blake (1759-1827) fou un militar d'origen irlandès que va destacar en les campanyes del Rosselló i l'Empordà els anys 1793-1795. Va ser president del Consell de Regència d'Espanya i Índies (1810-1811) i cap de l'estat major. Va participar també la primavera de 1795 al front del Fluvià en les accions de Bàscara, Calabuig, Parets d'Empordà i Pontós.

⁵⁷ L'enemic francès es trobava ben posicionat davant una enclotada fonda que formava el riu Ser, possiblement davant del Bosc de Can Carreras.

Vista del poble de Serinyà. A tocar el poble el dia 1 de març de 1795 tingué lloc un combat (CRDI).

primer movimiento se me incorporó el segundo batallón de Barcelona, mandado por su Sargento mayor D. Narciso de la Valeta,⁵⁸ volvió á formar en batalla dexando sostenido por esta tropa el flanco izquierdo, y continué retirándome en los mismos términos, para dar lugar á que se me fuesen reuniendo las tropas de la vanguardia, y llegar al terreno donde había quedado la caballería, ya en este, é incorporado el Regimiento de Granada, esperé en batalla largo rato, sin que los enemigos se atreviesen á salir de los bosques, sino con partidas sueltas de sus tropas ligeras, y aunque Bucareli se me brindó para cargarlos con la caballería, lo suspendí por el aviso que recibí de los enemigos me ganabán con la suya el flanco derecho, y considerando que aun no podía ser decisivo este ataque; entonces se me acababa de reunir el Mariscal de Campo D. Ildefonso Arias, y á corto rato el resto de las tropas de la vanguardia de su mando, á saber, el Regimiento de Valencia al del Brigadier Conde de S. Genois,⁵⁹ el de Voluntarios del propio nombre al de su Comandante D. Antonio Troncoso,⁶⁰ y los batallones de la Guardias Walonas con su actual poca fuerza, mandados por el Brigadier Baron de

⁵⁸ En l'inici de la guerra del Francès era tinent coronel del Regiment de Barcelona amb seu a Menorca, participà en l'atac del castell de Montjuïc de Girona l'any 1808.

⁵⁹ Probablement es refereix a Carlos Saint-Genois i Franque, comte de Saint-Genois, coronel de regiments de cavalleria reials, amb orígens familiars a la ciutat de Brussel·les.

⁶⁰ L'any 1796 era tinent coronel retirat a la ciutat de València. Quan intenta de nou formar un segon Batalló de Voluntaris de València, li fou denegat.

*Meer;*⁶¹ *juntas estas tropas cargó la caballería por disposición de Arias, tomando el flanco izquierdo al enemigo al propio tiempo que por el centro atacó nuestra infantería; los enemigos huyeron precipitadamente, dexando en el campo muchos cadáveres, y mayor número de mochilas y armas; nuestras tropas ligeras los siguieron hasta más allá de Sirenia,*⁶² *pero habia anochecido ya, y fue preciso suspender el alcance.*⁶³

Sobre les primeres hores del combat de Serinyà, el comerciant de teles Jeroni Colomer explica la seva personal visió antifrancesa, quan el regiment de voluntaris de València anà seguint la carretera de Figueres i de Serinyà. El combat el situa al poble de Serinyà, on participaren uns 200 soldats, amb moltes baixes a dins del bosc de Serinyà: “per los boscos com per la carretera la terra és coberta de sanch de nostres”.⁶⁴ Jeroni Colomer anomena que hi hagué 7 morts i 50 ferits. En el combat també hi intervingué una companyia de miquelets formada per 100 homes i una partida de fusellers dels quals en moriren tres. Segons Colomer, els francesos haurien pres un carboner de Serinyà perquè els acompanyés a saquejar les cases del poble, amb la matança de 15 persones de Serinyà, 8 al poble de Crespià, mentre que a Besalú van cremar dues cases i van saquejar tota la vila: “y li dirà que al carboné de Serinyà lo prangueran peraque acompanyaba los francesos per las casas de pajès y las matexas casas de Serinyà los patriotas an mort ha Serinyà 15 personas tots vells y vellas, ha Crespià 8 entra òmens y dona Basalú han cremadas dos casa y han fet malbé tota la vila que diuen que fa plorâ de veurer la dita vila”.⁶⁵ D'altra part, les fonts municipals de Banyoles esmenten que les tropes franceses foren aturades a mitja llegua de la vila, a la Bruguera, quan foren rebutjades per una partida de tropa manada pel duc de l'Infantat amb la participació del sometent banyolí.⁶⁶ Més endavant Colomer ens relata com fou l'escaramussa de Serinyà a l'inici del combat

⁶¹ Ramon de Meer i Kindelán, baró de Meer (Barcelona, 1787-segle XIX), fou un militar espanyol liberal d'origen flamenc, que l'any 1837 fou nomenat capità general de Catalunya.

⁶² Es refereix al poble de Serinyà.

⁶³ Biblioteca Nacional de España. Hemeroteca digital. *Mercurio de España*, març de 1795, Madrid, p. 300-303.

⁶⁴ ACPE, Fons Família Colomer (1675-1799). Correspondència, cartes soltes. La carretera fa referència a l'antic camí ral que discorria pel pla d'Usall fins al poble de Serinyà.

⁶⁵ ACPE, Fons Família Colomer (1675-1799). Correspondència, cartes soltes. De fet, Colomer errà sensiblement en el compte de morts, perquè en els llibres parroquials de Serinyà hi hagué 14 difunts morts pels francesos el dia 1 de març de 1794 i l'endemà en foren 6 de morts a mans dels francesos a Crespià.

⁶⁶ Constans, 1993, doc. 1.928. ACPE, Clavariat, lligall 11.

quan les tropes franceses més avançades foren aturades a la sortida de Serinyà, seguint el camí ral que es bifurcava cap a Figueres:

[...] un tres quarts antas de pondre's a sol va vanir los valuntaris de València y los avinara bé y posaren a la divisió dels dos camins qui va ha Figueras y a Serinyà y allà fou la mortaldat que denda allà afins ha Serinyà tota carretera sen encontrat uns 200 però entra mitg de matas per los boscos y als que ells s'enportan ni aurà més perquè tan per los boscos com per la carretera la terra és coberta de sanch de nostres; ni a 7 de mors y uns 50 de farit però bayent ha poca difarència y las descàrregas que sofríran los malaïts francesos se jodícan 1.500 farit però Don Carlos,⁶⁷ que era entra mitg dels francesos ab 100 micalets y una partida de fosillés, diu que ells no por eser que no n'i agués més de morts.⁶⁸

El pagès d'Ollers Martí Soler, testimoni coetani de la guerra, ens descriu com fou l'atac francès per Serinyà, però en aquest cas diu que moriren una quarantena de soldats francesos:

Lo die primer de mars de 1795 fou la més gran embastida que feren los gabaits de bon matí, un exsèrsit cap ha Bàscara, y fins ha la Creu de Fallinas,⁶⁹ Sant Esteva, y los paisans y soldats los daren foch; altre exsèrsit cap ha Crespià, Baselú, recularen cap ha Serinyà ab un gran tro de escopetadas en el Pla de Usall, y vingué una porció de Cavalleria de Gerona en el Pla de Usall que mataren alguns quaranta ó mes de gavaits, y la mateixa nit recularen cap ha Figueras. (Constans, 1993, doc. 1.931)

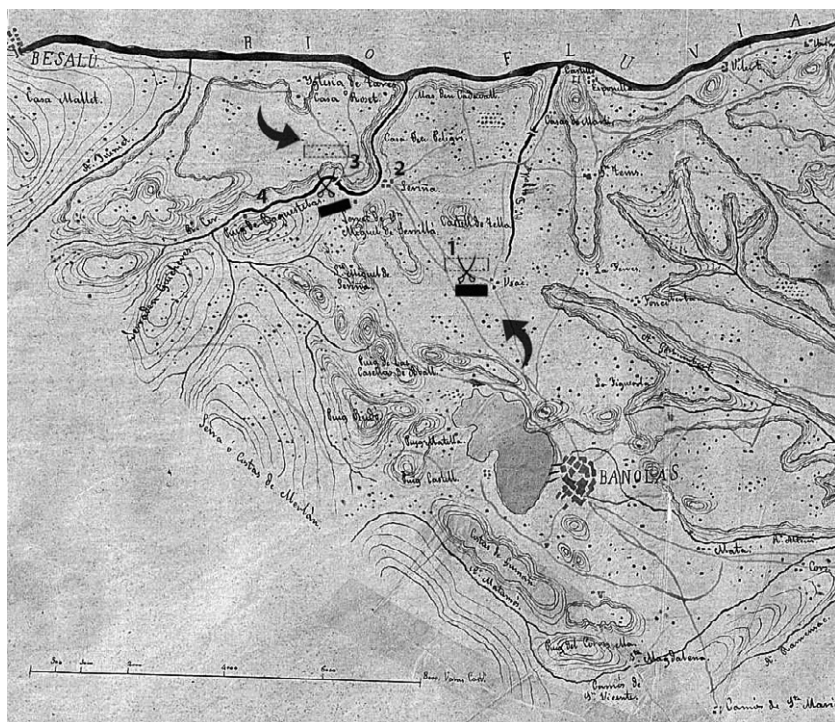
En el llibre d'òbits de la parròquia de Sant Andreu de Serinyà precisament identifiquem aquestes morts, probablement ocorregudes entre la nit del 28 de febrer i la matinada de l'1 de març. Foren enterrats un total de 14 habitants de Serinyà al cementiri parroquial de Sant Andreu per l'ecònom de la doma, Pere Salvat Carreras.⁷⁰ Cal destacar que entre els morts també hi havia refugiats de l'Alt Empordà, procedents de Navata o Maià de Montcal. Mn. Lluís G. Constans a més ens informa que els soldats de la República

⁶⁷ En la carta es refereix sens dubte a Carles d'Ametller, qui l'any 1793 entrà a formar part del consistori banyolí, primer com a diputat segon i l'any següent com a síndic personer. El 1795 es farà càrrec "*de una compañía de solteros de esta villa, que será la Séptima en el Tercio de Besalú, de la que su Majestad le dió el Real Despacho de Capitán*". Amb aquesta companyia, formada per un centenar de miquelets, prendrà part en diferents enfrontaments contra les tropes franceses a les immediacions del riu Fluvià. Abellan, 2008, p. 30-33.

⁶⁸ ACPE, Fons familiar Colomer (1675-1799). Correspondència i notícies de guerra. Carta solta amb data de 4 de març de 1795.

⁶⁹ La creu de pedra de Fellines no s'ha conservat, però es conserva el seu nom en un turó a l'entrada est del poble de Fellines, on també s'ha descobert un jaciment ibèric els darrers anys.

⁷⁰ ADG, Fons parroquial de Sant Andreu de Serinyà. Defuncions 1775-1808, f. 63-64.

Plànol de la situació del combat de Serinyà el dia 1 de març de 1795, amb indicació del moviment de les tropes franceses i borbòniques. 1: Enfrontament al pla d'Usall. 2: Poble de Serinyà. 3: Enfrontament al riu Ser. 4: Riu Ser

Francesa van saquejar i malmetre l'església de Sant Andreu de Serinyà (Constans, 1993, doc. 1.929).

Data de la mort	Difunt	Familiars	Edat	Causa de la mort
1 de març de 1795	Martí Privat Sabater de Serinyà	Muller Eugènia Privat	62 anys	morí de les mans dels enemichs
1 de març de 1795	Joan Vallmajó Teixidor de Serinyà	Muller Maria Teresa Vallmajó i Panella	62 anys	morí de les mans dels enemichs
1 de març de 1795	Patllari Corominas Treballador de Serinyà	Muller Cecília Corominas i Puig	38 anys	morí de les mans dels enemichs
1 de març de 1795	Joan Quintana de Serinyà	Viudo d'Anna Quintana	55 anys	morí de les mans dels enemichs

Data de la mort	Difunt	Familiars	Edat	Causa de la mort
1 de març de 1795	Joan Carbonell Mestre de cases de Serinyà	Muller Rosa Carbonell i Bach	40 anys	morí de las mans dels enemichs
1 de març de 1795	Llorens Carbonell	Fill de Joan Carbonell i Rosa Carbonell i Bach	9 anys	morí de las mans dels enemichs
1 de març de 1795	Josep Naspleda	Vidu d'Anna Naspleda i Teixidor	70 anys	morí de las mans dels enemichs
1 de març de 1795	Mariano Gossinyer (Gussinyer) Pagès de Serinyà	Muller Maria Anna Gussinyer i Soler	40 anys	morí de las mans dels enemichs
1 de març de 1795	Josep Xarlan Trellador de Navata	Muller de Maria Xarlan i Cofí	50 anys	morí de las mans dels enemichs
1 de març de 1795	Estefania Almar	Marit Salvi Almar Carreter de Lledó	60 anys	morí de las mans dels enemichs
1 de març de 1795	Margarida Solé	Vídua de Gabriel Solé, treballador de Serinyà	60 anys	morí de las mans dels enemichs
1 de març de 1795	Miquel Ortós Fadrí treballador de Serinyà		55 anys	morí de las mans dels enemichs
1 de març de 1795	Martí Casalsdamont Fadrí treballador de Serinyà		25 anys	morí de las mans dels enemichs
1 de març de 1795	Joan Teixidor treballador de Maià de Montcal		13 anys	morí de las mans dels enemichs

Precisament Maria Anna Gussinyer, abans de cognom Bosch, apareix en una procura de propietats per herència l'any 1796 com a vídua del pagès Mariano Gussinyer de Serinyà, “que morí de mort violenta de mans del exèrcit francès passant per lo terme y parroquia del sobre dit lloch de Serinyà lo die primer mars del any pròxim passat de mil set cents noranta-sinch y arribà contiguo a la vila de Bañolas, de ahont lo exèrcit espanyol después detinguda una forta batalla los feu recular”.⁷¹

⁷¹ AHG, Protocols notariais d'Esponellà: Manuel Costabella - primer manual (1796) ES 87, f. 30.

D'altra banda, les fonts militars franceses van anomenar l'acció com de reconeixement de la vila de Banyoles, on els francesos sospitaven que els espanyols concentraven les seves millors tropes, un punt estratègic camí de la ciutat de Girona:

Bezalu et Banyolas, c'était le chemin de Girone; mais était-ce celui par lequel il convenait que débouchât l'armée française, dans le plan que Pérignon méditait pour envahir la Catalogne? Il n'était bruit que de ce camp de Banyolas où les Espagnols concentraient, disait-on, leurs meilleures troupes. En conséquence, un conseil de généraux fut convoqué à Figueres, et l'on y décida que la division de droite pousserait sur Banyolas une ample reconnaissance. Nos deux autres divisions devaient en même. (Fervel, 1853, p. 276)

L'acció segons les fonts franceses inicià el 28 de febrer de 1795 amb tres columnes: el general Guillaume encapçalava una columna en direcció a Besalú, el general Beyrand una segona columna que creuaria el Fluvià per Esponellà i controlar el camí de Banyoles, i una tercera columna del general Robert que havia d'actuar en el punt on hi hagués més perill:

Comme il s'agissait d'abord de s'emparer de Bezalu, Augereau⁷² ordonna au général Guillaume⁷³ de se porter, avec 2,000 baïonnettes, par Llado et Saint-Martin de Sasserat, sur le chemin de Bezalu à Castellfullit, afin d'intercepter les secours que ce dernier poste pourrait envoyer à l'autre; puis aux généraux Beyrand et Robert,⁷⁴ qui conduisaient 6,000 hommes, il fut enjoint: au premier, de passer la Fluvia vers Esponella et d'aller barrer le chemin de Banyolas, et au second, de marcher droit sur le point menacé.

Els francesos la tarda del 28 de febrer ocupaven Besalú, que havia estat abandonada per les tropes espanyoles, i l'endemà iniciaren l'ofensiva sobre Banyoles. Foren rebuts a la vila comtal al costum català, és a dir, a descàrrega de fusells:

Ces trois colonnes se mirent en marche dans la soirée du 10 ventôse (28 février), et le lendemain, avant l'aube du jour, elles avaient ponctuellement exécuté les mouvements qui leur étaient prescrits. Augereau, qui accompagnait la colonne Robert avec une centaine de cavaliers et l'artillerie volante, fit de suite braquer ses pièces sur Bezalu et y envoya un trompette porteur d'une sommation. Ce parlementaire fut reçu, suivant

⁷² Pierre François Charles Augereau (París, 1757-La Houssaye, 1816) fou un alt comandament militar francès, durant la Revolució Francesa com a jacobi obtingué el títol de general de divisió, durant l'imperi napoleònic ascendí a mariscal de camp i l'any 1809 fou nomenat governador general de Catalunya.

⁷³ No sembla que es tractés del general Guillaume Philibert Duhesme (1766-1815) ja que l'any 1795 consta que estava lluitant al nord d'Europa a la guerra de la Vendée i al riu Rin.

⁷⁴ Martyal Beyrand (Lleotges, 1768-Castiglione, 1796) fou un general de brigada de la Revolució Francesa.

l'habitude catalane, à coups de fusil ; mais ce feu cessa bientôt, car Bezalu était évacué. Le tocsin, en effet, sonnait depuis minuit dans la montagne, et les troupes espagnoles s'étaient retirées avec tous les habitants, moins quelques enfants perdus qui n'avaient pas voulu s'enfuir avant de décharger leurs armes sur l'ennemi.

El general Augereau va creuar el Fluvià des de Besalú i arribà fins a Serinyà, on prengué una bona posició davant d'una enclotada profunda que formava un afluent del riu Fluvià, probablement com s'ha vist el riu Ser, amb els seus flancs ben coberts amb un bosc que tenia forma d'arc de cercle. El gros de l'exèrcit espanyol, comandat pel cap de l'estat major Urrutia, no arribà fins a les tres del migdia el dia 1 de març, amb un gran nombre de cavalleria encapçalada pel mariscal Joan Miquel de Vives:⁷⁵

Augereau alors pénétra dans la ville, la fit occuper, réunit sur le chemin de Gironne la masse de sa division, et s'avança avec elle jusqu'à moitié chemin de Banyolas, en avant de Serinya, où il prit une bonne position, son front couvert par le lit profondément encaissé d'un gros affluent de la Fluvia,⁷⁶ et ses deux ailes appuyées à un bois qui se développait en arc de cercle sur ses derrières. Il attendit ainsi les Espagnols. Enfin, vers 3 heures de l'après-midi, ils parurent. C'était le chef d'état-major d'Urrutia, accouru en toute hâte du col Oriol, qui s'avancait en bon ordre, à la tête de la division Vives et d'une cavalerie nombreuse. (Fervel, 1853, p. 276-277)

El coronel Gonzalo O'Farrill aviat veié el parany dels francesos, i féu una retirada cap a Serinyà per fer creuar el riu Ser als francesos. Augereau s'adonà que podia ser una trampa, i només hi envià el tercer batalló de caçadors i granaders del general Guillaume. A Serinyà la cavalleria espanyola hauria fet un moviment brusc i envoltat aquest batalló francès. Destacà, segons les fonts franceses, un tamborer de 45 anys qui tocà el tambor per avisar de la tàctica dels espanyols i iniciar així la retirada:

O'Farril, reconnaissant aussitôt qu'il n'était pas assez fort pour nous attaquer dans l'excellent poste que nous occupions, chercha à nous attirer à lui, en feignant une retraite précipitée. Mais Augereau n'eut garde de donner dans le piège, et il se contenta de détacher de son aile gauche, pour observer ces prétendus fuyards, le 3e bataillon de chasseurs et les grenadiers du général Guillaume. Les chasseurs en tirailleurs, suivis des grenadiers en réserve, s'étaient insensiblement éloignés du corps de bataille, quand

⁷⁵ Joan Miquel de Vives i Feliu fou un mariscal de camp d'origen gironí que va participar en la guerra del Rosselló, on comandava un contingent de 20.000 voluntaris catalans o miquelets, participà en la batalla del Fluvià i en la reconquesta de la Baixa Cerdanya.

⁷⁶ Probablement es refereix al riu Ser, on davant el Bosc de Can Carreres o els Boscos de Can Baió es forma una estreta enclotada al subsòl de travertí. Més difícilment podria ser el Serinyadell, ja que es tracta d'un rierol de menor cabal.

la cavalerie espagnole, faisant volte-face, fond brusquement sur cette petite troupe. Ce mouvement ne pouvait être aperçu de tous ceux qu'il menaçait, mais il avait frappé un jeune tambour de 45 ans, qui, sans attendre aucun ordre, bat le ralliement sur la réserve et, quelques moments après, la charge sur ces mêmes escadrons qui continuaient à avancer, et qui se retirèrent. Ce brave enfant, dont le nom n'a pas été conservé, eut le principal honneur de cette retraite.

Els francesos es retiraren ràpidament a l'altra banda del Ser on se sentien forts, però possiblement el dia següent retornaren cap a Besalú veient que el flanc esquerre de Bàscara ja no era segur:

Cependant, comme la nuit tombait, le maréchal de camp Arias, qui commandait l'avant-garde au col Oriol, étant survenu avec 1,500 hommes de renfort, O'Farril reprit l'offensive e fit manœuvrer sa cavalerie comme pour nous couper la retraite. Augereau, néanmoins, garda sa position jusqu'à la pointe du jour; mais, prévenu qu'il n'était plus appuyé du côté de Bascara, il se replia sur Bezalu qu'il évacua non sans quelque précipitation; puis il regagna ses cantonnements par Navata où l'attendait la brigade Rougé, de la division du centre. (Fervel, 1853, p. 277)

Després de la retirada francesa, els francesos amb presses van abandonar a la vila de Besalú vint caixes de cartutxos, el blat de la tropa, com tampoc s'emportaren ni queviures ni caps de bestiar. No obstant, es relata la ferocitat dels francesos, qui mataren pagesos desarmats, dues dones i un pobre nen en la seva retirada cap a l'Empordà. Precisament les fonts parroquials testimonien que “invadiren los francesos la vila de Besalú” el dia 1 de març de 1795, quan mataren Antònia, refugiada de Sant Llorenç de la Muga i enterrada al cementiri parroquial de Sant Vicenç, dos dies després es trobava mort en una casa Antoni Torralbes, treballador de Sant Llorenç de la Muga.⁷⁷

El balanç final de l'escaramussa —probablement de Serinyà i també de l'enfrontament a prop de Bàscara— fou de 20 morts i 76 ferits per part borbònica. Entre les baixes hi havia el tinent coronel Roque Abarca,⁷⁸ el tinent coronel Juan Lucq,⁷⁹ ambdós capitans de les companyies de “*gastadores*

⁷⁷ ADG, Llibre de defuncions (1770-1851). Parròquia de Sant Vicenç de Besalú, f. 117.

⁷⁸ Militar espanyol que inicia la seva carrera durant la guerra de la Convenció a la campanya del Rosselló. L'any 1805 fou nomenat subinspector de l'exèrcit de Guatemala.

⁷⁹ Fou afusellat l'any 1824 a la ciutat d'Almeria després d'intentar un cop d'estat contra la monarquia de Ferran VII. Fou ajudant del general liberal Rafael de Riego i pertanyia a una secta maçònica.

del General”, el tinent segon Jose Lasqueti⁸⁰ i el subtinent Julian García Calderón del cos de Voluntaris de Castella.⁸¹ També van resultar abatuts Ignacio de Sandoval, ajudant del regiment de cavalleria de Calatrava,⁸² i Juan Nepuceno García, tinent segon del regiment d’Alcántara.⁸³ Els enemics francesos, segons la crònica de guerra espanyola, perderen encara més soldats.⁸⁴

En els dietaris de Rafael d’Amat i Cortada (1746-1819), conegut popularment com el baró de Maldà, trobem fragments referents a la captura de presoners durant la batalla del Fluvià, on es descriu els salvatges escarments i les accions de terror que acometien els dos bàndols enfrontats. Probablement la notícia que li arribà el 6 d’abril a la ciutat de Barcelona feia referència al combat de Serinyà o accions de reconeixement posterior a la línia del riu Fluvià:

Dia 5 d’abril de 1795 [...] Últimament, s’escriu per cosa certa de Banyoles, o ses cercanies, que havent tingut un ataque los miquelets dels francesos, estos feren presoners a dos d’aquells, i immediatament, a la vista de sos companys, los feren trossos; de la qual barbaritat, irritats los nostres miquelets, se proposaren venjar-se. Efectivament havent lo dia següent fet presoners a nou dels patriotes, i además a dos oficials, a estos los perdonaren la vida, mutilant-los però de nas, orelles, dits, etc., i als nou soldats los trinxaren. Com havien fet ells ab los miquelets. Ab lo que se veu que en aquesta campanya no es donarà quartel. (Pascual, 2003, p. 101)

⁸⁰ La família Lasqueti, d’origen toscà, s’establí al segle XVII a la ciutat de Cadis. El tinent José Lasqueti morí el dia 1 de març de 1795 en l’acció de Serinyà, fill de Don Diego Lasqueti Roy, nascut a Cadis el 1739 i casat quan era comerciant a les Índies a Santa Fe de Bogotà l’any 1762 amb Maria Josefa Gálvez.

⁸¹ El Regiment de Voluntaris de Castella es va crear l’any 1793 per iniciativa de Pedro de Alcántara, XIII duc de l’Infantat, que en fou, a més, el primer coronel. El regiment era integrat per tres batallons de quatre companyies de fusellers cadascun.

⁸² Regiment de cavalleria creat l’any 1703 per Felip V.

⁸³ Regiment de cavalleria creat al segle XVII per Felip IV, lluità en la guerra de Successió a les ordres de Felip V.

⁸⁴ Biblioteca Nacional de España. Hemeroteca digital. *Mercurio de España*, març de 1795, Madrid, p. 294-295.

LA MATANÇA DE CRESPIÀ

Un cop abandonada la vila de Besalú, i seguint el camí ral que anava de Besalú al castell de Navata, els francesos feren una altra matança de civils la matinada del 2 març pels voltants del poble de Crespià, mentre es retiraven.⁸⁵ El traçat d'aquest camí ral del segle XVIII encara avui és visible pels voltants de Crespià amb nombrosos hostals dempeus, com l'Hostal Nou de Crespià (Palmada, 2010, p- 48-49).

Data de la mort	Difunt	Familiars	Edat	Causa de la mort
2 de març de 1795	Pere Font pagès de Crespià	Fill de Joan Font i de Maria Font Ordeig	60 anys	lo mataren los francesos
2 de març de 1795	Miquel Quer pagès de Crespià	Fill de Miquel Teixidor i Quer pagès i de Maria Quer	39 anys	lo mataren los francesos
2 de març de 1795	Josep Vergés treballador de Crespià	Fill de Jaume Vergés treballador de Tortellà i de Maria Pujol	40 anys	lo mataren los francesos
2 de març de 1795	Josep Pararols treballador de Crespià	Fill de Josep Pararols treballador de Crespià i de Teresa Quer	60 anys	lo mataren los francesos
2 de març de 1795	Margarida donzella	Filla de Joan Vidal i Carreras de Crespià i de Marianna Carreras Quer	16 anys	lo mataren los francesos
2 de març de 1795	Bartomeu Sorol Treballador de Crespià	Fill de Cebrià Sorol pare i Caterina Llorens i Roca	45 anys	lo mataren los francesos

En la mateixa retirada els francesos també passaren pel poble d'Espinavessa a tocar de Bàscara, on el dia 2 de març de 1795 mataren Mariana Tarabal i Pons, de 50 anys i natural de Caixàs: "los francesos la mataren en sa propia casa". Fou enterrada al cementiri de Sant Llorenç d'Espinavessa.⁸⁶

La retirada francesa també passà pel veïnat de Pedrinyà (Crespià), quan en el llibre de comptes de l'església de Sant Just i Sant Pastor de l'any 1805 es relata que l'1 de març de 1795 van saquejar-la els francesos, cremaren

⁸⁵ ADG, Fons parroquial de Santa Eulàlia de Crespià. Llibre d'òbits, f. 22-23.

⁸⁶ ADG, Fons parroquial de Sant Llorenç d'Espinavessa. Defuncions (1755-1851), f. 136.

els llibres parroquials i destrossaren la campana de bronze: “Se ha fet una campana per averla trencada los francesos en lo sobredit 1 de mars 1795”. El preu de la nova camapana fou de 87 lliures i 8 sous.⁸⁷

EL COMBAT D'ESPONELLÀ

Durant l'any 1795 els francesos intentaren diverses vegades travessar el Fluvià per Calabuig, Bàscara, Orfes o Besalú, sense èxit. El mes d'abril de 1795 el general llemosí Martial Beyrand (1768-1796) ocupa Espinavessa i emplaça peces d'artilleria sobre Crespià, per tal d'amenaçar el pont d'Espionellà. El general Vives, encarregat de la defensa, va preparar diverses tàctiques de guerra. Dalt del poble d'Espionellà situà la seva infanteria lleugera i peces d'artilleria, mentre que al pla d'Espionellà i Vilert situà el regiment de Borbó i la cavalleria del marquès de la Romana. L'intercanvi de trets de canó fou constant durant unes quatre hores el dia 25 d'abril de 1795. Finalment els francesos abandonen Crespià, després de ser rodejats en tenalla, ja que les tropes espanyoles creuaren per Espinavessa i Besalú per encerclar-los.

El combat va iniciar amb unes incursions prèvies de reconeixement del terreny i l'abast de l'exèrcit borbònic. El 24 d'abril es produí el primer creuament del front del Fluvià pel poble d'Orfes, quan l'exèrcit francès saquejà les esglésies de Galliners i Parets d'Empordà, abans de fer una ràpida retirada cap a les seves posicions inicials:

*La mañana del 24 último pasaron el Fluviá por la parte de Orfans como 600 u 800 hombres sostenidos de número considerable, que quedaba en la orilla opuesta; se situáron inmediatamente en una pequeña altura, y denotaban ya su movimiento hacia otras, quando acudieron las dos compañías de tiradores de Voluntarios de la Corona, y no solo los desalojáron sino que los obligaron á repasar el rio en vergonzosa y precipitada huida, abandonando varios efectos que habían saqueado en las Iglesias de Peret y Gallinés.*⁸⁸

Precisament l'entrada quedà testimoniada en la mort en mans dels francesos de Cecília Figueras, natural de Navata, el dia 24 d'abril al poble de Galliners, enterrada l'endemà mateix.⁸⁹ També en la mort violenta en mans

⁸⁷ ACPE, Fons patrimonial del mas Teixidor de Pedrinyà. Municipi i parròquia. Llibre de comptes parroquial de 1805. Vegeu també Teixidor, 1981, p. 16.

⁸⁸ *Mercurio de España*, maig 1795, vol. II, Madrid, p. 62.

⁸⁹ ADG, Llibre de defuncions (1725-1842). Parròquia de Galliners, f. 102.

dels francesos de Bonaventura Romans, masover de 28 anys del mas Riera de la parròquia d'Orfes el 25 d'abril de 1795.⁹⁰ D'altra part, a la veïna població de Bàscara el rector Joan Vidal fugí de la parròquia entre els mesos de gener i agost de 1795, essent batejats els nounats a la parròquia de Galliners i sense celebrar-se cap missa.

A l'inici del combat, el general francès Barthélemy Louis Joseph Schérer va sortir de la plaça forta de Roses en direcció a Besalú. El general espanyol Urrutia, per aturar-lo, va enviar els seus homes al coll del Portell en el camí ral de Crespià a Besalú, a més d'una gran bateria damunt del poble d'Esponellà i la defensa del seu pont. També situà els seus homes en els passos del riu Fluvià:

A la vue du grand mouvement opéré par l'armée française, le général espagnol Urrutia fit aussitôt ses dispositions de défense, Ayant remarqué que Schérer⁹¹ étendait beaucoup ses ailes, et paraissait manœuvrer pour le tourner, il s'appliqua principalement à l'en empêcher. Pour cet effet, il ordonna aux troupes qui se trouvaient à Bezalu, sur la gauche, d'aller dans les montagnes, occuper le défilé du col de Portell, seul passage ouvert aux Français pour parvenir à Bezalu. En même temps Urrutia faisait établir une forte batterie sur les hauteurs d'Esponella, pour défendre le pont; et, afin de s'opposer bien plus efficacement au passage de la Fluvia, par les Français, il en faisait occuper les gués, sur toute la ligne. (Victoires..., p. 242)

L'església de Sant Cebrià d'Esponellà patí de manera directa el bombardeig de l'artilleria francesa l'abril de 1795, segons ens explica el seu rector, Francesc Prat:

Nota que atenen que havem passat esta guerra tant terrible entre la Magestat de Espanya, y la Republica Francesa (que diu éser) ha estat necessari retirar los llibres o Manuals de Cura;⁹² y en atenció que diferents vegadas los francesos arribaren a Roca Griera,⁹³ y des de dita Roca tiraban moltes escopetadas, y las balas arribaban en est poble, y dos vegadas vingueren ab canons de artilleria y abusos per tirar granadas, y en efecte una vegada ab una granada tocaren la creu

⁹⁰ ADG, Llibre de defuncions (1732-1893). Parròquia d'Orfes, f. 233.

⁹¹ Es tracta de Barthélemy Louis Joseph Schérer (1747-1804), general de divisió francès durant la Revolució Francesa. En la guerra del Rosselló el 1795 obté el rang de comandant en cap de l'exèrcit dels Pirineus.

⁹² A l'Alt Empordà la majoria de rectors de les viles empordaneses amagaren o s'emportaren els llibres parroquials per tal que no fossin destruïts per les tropes franceses, un cas semblant al que succeí a Esponellà. Vegeu Baig, 2013, p. 421-449.

⁹³ El Puig Griera (186 m) es troba al sud del poble de Crespià, i devalla de forma brusca pel costat sud-est pel pas i erosió del riu Fluvià, formant uns penya-segats de roca conglomerada coneguts popularment com la Roca Griera.

Església de Sant Cebrià d'Esponellà afectada pel bombardeig de l'artilleria francesa (CRDI).

del campanar⁹⁴ y trencaren mes de 200 teulas, en esta atenció tenia jo que dessemparar lo poble algun ratolins que la borrasca hagués passat, y apartarmen la nota de las partidas que se havien de posar a dits nou nats, y com se contenian en papers volans sen havien perdut algunas, y aixís no hi ha que admirar que es entara en lo any de 1795 y posian las del any 1794.⁹⁵

En la publicació *Mercurio de España* del maig de 1795 es narra amb més detall el combat del Fluvià al lloc d'Esponellà el 25 d'abril. Els francesos es van situar damunt del poble de Crespià amb cinc peces d'artilleria, atès que finalment no s'atreviren a creuar el riu. L'intercanvi de foc durà quatre hores. El mariscal de camp Juan Miguel de Vives va ordenar que les tropes de Besalú, comandades pel coronel Luis de Aragón, que avencessin cap a Crespià, pel camí ral, en direcció al coll del Portell, mentre que les tropes del marquès

⁹⁴ No es conserva la creu de pedra superior del campanar de l'església de Sant Cebrià d'Esponellà, ja que fou reconstruïda la part superior el segle XIX amb cúpula superior rematada amb una campaneta i creu de forja de ferro. *El patrimoni...*, 2005, p. 373.

⁹⁵ ADG, Fons parroquial de Sant Cebrià d'Esponellà. Matrimonis.

de la Romana i el regiment de Borbó ho feien des del flanc esquerre, des del poble de Vilert i travessant el Fluvià per un passallís:

La misma mañana viniéron tambien sobre nuestra izquierda los enemigos, en número de 30, que establecidos con 5 piezas de artillería en las alturas de Crespia amagaban pasar el rio por Esponella. Inmediatamente dispuso el Mariscal de Campo Don Juan Miguel de Vives que las tropas ligeras ocupasen las alturas de Esponella, extendiendo la derecha á la de Belaire, y que la caballería se colocase á la izquierda en el llano de Espolla⁹⁶, situando la infantería de reserva en disposicion de acudir con prontitud á donde mas conviniese. Por espacio de 4 horas sostuviéron y contestáron nuestras tropas ligeras el vivo fuego de los enemigos, no obstante la ventaja de tener estos su artillería: conceptuando Vives que los enemigos no se atreverian á pasar el rio, mandó que las tropas de Besalú, á las órdenes del Coronel D. Luis de Aragon, saliesen á atacarle por su flanco derecho, y se disponia él mismo á igual empresa por su frente, al tiempo que el Coronel Marques de Coupigny⁹⁷ le avisó observaba en el enemigo un movimiento de retirada; hizo entónces que corriesen hacia la derecha algunas tropas para cargar tambien por el flanco izquierdo al enemigo: y en efecto pasando los nuestros por los vados de Esponella y Vilert, al mismo tiempo que Aragon por su parte, fueron puestos los enemigos en precipitada fuga, haciendo grandisima carnicería en sus Húsares.⁹⁸

A continuació es destaquen els noms d'alguns oficials espanyols en l'acció d'Esponellà i el poble de Vilert, com el marquès de la Romana, però també alguns miquelets i voluntaris catalans:

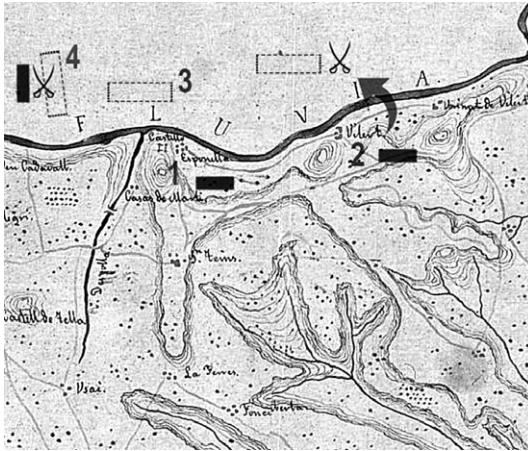
Las tropas de Vilert, conducidas por el Mariscal de Campo Marques de la Romana⁹⁹, y el Regimiento de Borbon , mandado por su Coronel D. Joseph Zubiria, atacáron con el mayor denuedo, concurriendo asimismo las demas con valor , que recomienda mucho el mismo General Vives, haciendo particular mencion del Coronel Marques de Coupigny, el Teniente Coronel D. Narciso la Valeta, Sargento mayor del segundo batallon de Barcelona, de los Ayudantes de Campo de Romana y suyos D. Joseph Flores, D. Juan Francisco Vives y D. Francisco Libre, el Ingeniero extraordinario D. Juan Maccana, el distinguido de Ordenes Militares D. Pedro Joseph Gorordo, el Capitan de Miqueletes D. Baudilio Alabern, el Teniente D. Joseph Soler, el Subteniente D. Manuel Clavell,

⁹⁶ Es refereix al pla d'Esponellà, que es troba al sud-est del poble, i el veïnat de Batllori.

⁹⁷ Es tracta d'Antonio Malet (Arras, 1761-Madrid, 1825), marquès de Coupigny, general espanyol d'origen francès, que combaté en el regiment reial de les Guàrdies Valones. Durant la guerra de la Convenció lluità com a capità al Cofrent i la batalla del Masdeu a Trullàs, i pels seus mèrits bèl·lics fou ascendit a coronel.

⁹⁸ *Mercurio de España*, maig de 1795, vol. II, Madrid, p. 85.

⁹⁹ Es refereix al militar mallorquí Pere Caro i Sureda-Valero y Maza de Lizana, tercer marquès de la Romana (Palma de Mallorca, 1761-Cartaxo, Portugal, 1811), que participà en la guerra del Rosselló comandant com a mariscal de camp un regiment de caçadors.

Plànol del combat d'Esponellà el 25 d'abril de 1795. 1: Poble d'Esponellà i castell baronial. 2: Creuament del Fluvià de la cavalleria borbònica pel poble de Vilert. 3: Artilleria francesa situada a la roca Griaia, a tocar del poble de Crespià. 4: Combat del coll del Portell a Crespià.

*el Sargento Joseph Benabeu, y el Miquelete Joseph Prim: este y Clavell no quisieron retirarse de la funcion sin embargo de haber sido heridos.*¹⁰⁰

Més endavant s'indiquen les baixes en el combat d'Esponellà. No es comptaren les baixes franceses, però les borbòniques espanyoles foren de 16 soldats morts, 59 ferits i 10 homes amb ferides lleus:

*En todos los tres puntos fué muy considerable la pérdida de los enemigos; ademas de lo que en el mismo dia pudo observarse, lo confirman las noticias posteriores, y se han encontrado despues muchos cadáveres por las cercanías de los campos de batalla. Nosotros tuvimos 16 hombres muertos, 59 heridos (aunque solo 6 de gravedad) y 10 contusos. Entre los heridos se cuentan los Subtenientes D. Joseph Rabasa¹⁰¹ y D. Pedro Clavell, de los Tercios de Tarragona y Tortosa, y el Cadete de Voluntarios de la Corona D. Pedro Lopez; y ha sido hecho prisionero D. Carlos Palau, primer Teniente del Regimiento de infantería de la Reyna hubo tambien 11 caballos muertos, igual número de heridos, y 4 extraviados.*¹⁰²

Les fonts franceses ens informen també com tingué lloc el bombardeig d'artilleria sobre el poble d'Esponellà. Les tropes franceses es posicionaren en un turó davant del riu Fluvià, entre el poble de Crespià i el coll del Portell, lloc conegut com el Puig Griaia (186 m). Els espanyols ocuparen els turons damunt del poble d'Esponellà, molt probablement a tocar de les restes

¹⁰⁰ *Mercurio de España*, maig de 1795, vol. II, Madrid, p. 85-86.

¹⁰¹ Probablement el tinent Josep Rabassa era originari del poble de la Selva del Camp, quan s'enrolà com a miquelet (Grau & Puig 1975).

¹⁰² *Mercurio de España*, maig de 1795, vol. II, Madrid, p. 86.

de l'antic castell baronial. El flanc dret permetia la defensa en una posició elevada del poble d'Esponellà i de tota la plana al·luvial fins al poble de Vilert. Els francesos no s'atreverien a creuar el Fluvià veient la bona situació de les tropes espanyoles, i van bombardejar durant quatre hores les posicions dels espanyoles, impactant al poble d'Esponellà i la seva església parroquial:

Lorsque la division Augereau eut pris poste sur les hauteurs de Crespia, Vives fit déployer ses troupes légères sur les hauteurs d'Esponella, prolongeant sa droite jusqu'à Vilert, et mettant sa cavalerie toute à sa gauche, dans la plaine d'Esponella. Les Français, trop faibles pour tenter le passage de la rivière devant des forces si supérieures, et occupant une excellente position, se bornèrent à canonner les Espagnols pendant quatre heures. Vives se décida alors à prendre l'offensive, et ordonna aux troupes postées à Bezalu d'attaquer la droite des Républicains, pendant que- celles qui étaient campées à Vilert, sous les ordres du marquis de la Romana, se porteraient vivement sur leur gauche. Pendant ces divers mouvements, il manœuvra lui-même de manière à assaillir Augereau de front. (Hugo, 1838, p. 300-301)

Segons el general francès Jomini, qui estudià la documentació militar francesa a les primeres dècades del segle XIX, la batalla del Fluvià fou en certa manera un fracàs per a les tropes revolucionàries, ja que el moviment per sorpresa que es pretenia fou descobert pel reconeixement espanyol del front francès. El general Schérer pensava que el punt feble de la línia del Fluvià era entre Bàscara i Besalú, i va manar reconèixer els passos sobre el Fluvià a Orfes i Esponellà el dia abans, és a dir, el 24 d'abril. Per això, ordenà al general Augereau d'atacar el 25 d'abril de 1795 el poble d'Esponellà des de Crespià, amb la intenció de conquerir el pont medieval sobre el riu. La maniobra era també de distracció, ja que es pretenia també creuar el Fluvià pel passallís de Bàscara i de Sant Pere Pescador. Al mateix temps es faria un atac de distracció a la Cerdanya i la Seu d'Urgell:

Le général Schérer arriva au commencement d'avril : dès qu'il eut pris les renseignements sur le personnel et le matériel de l'armée, il prescrivit au général Augereau de pousser, le 24 avril , une reconnaissance sur la rive droite de la Fluvia , vis-à-vis d Orfans, entre Bascara et Bezalu. Le général Bon, ayant franchi sans obstacle cette rivière en évitant de s'engager avec l'avant- garde ennemie, rapporta qu'il était facile de replier la ligne jusques sous les murs de Gironne. Schérer le crut, et s'imagina pouvoir débiter par un succès. En conséquence, il ordonna au général Augereau de se présenter le lendemain devant Crespia, puis de forcer le pont d' Esponella; tandis que lui-même tenterait de passer la rivière sur celui de Bascara, et le général Sauret, plus bas, au gué de San-Pedro-Pescador. Cette attaque de front devait être soutenue par une diversion du général Charlet en Cerdagne, contre les postes qui couvraient la Seu-d'Urgel et Campredon. Ce projet mal digéré ne pouvait obtenir d'heureux résultats, quand bien même, par un fatal hasard, le comte Urrutia n'eût pas arrêté pour le 25, une reconnaissance générale

sur la ligne des républicains, et surpris ainsi les colonnes de la droite et du centre dans leur mouvement préparatoire. Environ 12 mille hommes, conduits par le quartier-maître-général O'Faril, passèrent à cet effet, la Fluvia le 25 sur le pont de Bascara, et se partagèrent en trois colonnes. Celle de gauche, dirigée par le maréchal-de-camp Vives, attaqua le camp de Cistella, et en poursuivit les troupes jusqu'à Avignonet: mais Augereau ayant rassemblé incontinent celles cantonnées à Llers et à Sierra-Blanca, rejeta sur la Fluvia la colonne de Vives, qui ne la repassa saine et sauve, qu'en sacrifiant un bataillon. La colonne du centre, composée des troupes de l'avant-garde, aux ordres des généraux Arias et la Romana, rencontra celle que conduisait Schérer sur les hauteurs de Pontos et d'Armadas, et l'arrêta tout court. L'attaque de gauche, commandée par le quartier-maître, ne trouva personne; et se promena jusques sous les batteries de la ligne française. (Jomini, 1821, p. 112-113)

Els francesos fracassaren en el seu intent d'atacar el Fluvià des de tres punts: Esponellà, Bàscara i Torroella de Montgrí. En el cas concret d'Esponellà, de nou trobem la notícia que el foc d'artilleria francès durà prop de quatre hores, però finalment no es produí l'ofensiva veient la bona posició de les tropes espanyoles del general Vives que ocupaven les posicions enturonades d'Esponellà i tota la plana de Vilert. A més, existia la temença per part francesa que fossin rodejats pel flanc dret, per Besalú, i pel flanc esquerre, per Vilert, amb les companyies del marquès de la Romana, i finalment es retiraren:

Sur la droite, Augereau ayant déployé sa division sur les hauteurs de Crespia, le général Vives crut d'abord qu'il allait forcer le pont d'Esponella et mit la sienne en bataille sur les hauteurs entre ce village et Visert, où elle essuya pendant quatre heures une forte canonnade. Mais, dès que Vives eut avis de la retraite des colonnes françaises qui avaient franchi la rivière à droite, il ordonna aux troupes qui occupaient Bezalu d'attaquer la droite d'Augereau; tandis que le marquis de la Romana, posté à Vilert, assaillirait la gauche. Ces mouvements exécutés avec précision, décidèrent le général français, prévenu d'ailleurs de la retraite du centre, à se replier sur Figueres. (Jomini, 1821, p. 114)

Un altra publicació francesa de principis del dinou ens remarca que l'acció d'Esponellà fou feta per uns 3.000 homes d'infanteria i uns 250 soldats de cavalleria francesos. Un cop arribaren davant del pont medieval, el general Vives hauria tingut una posició avantatjosa amb la seva infanteria lleugera ocupant el turó sobre Esponellà (195 m) i la cavalleria del marquès de la Romana en el pla d'Esponellà, el veïnat de Batllori fins al poble de

Vilert.¹⁰³ De nou s'anomena l'atac en tenalla pels flancs dels espanyols, i la retirada amb desordre de les tropes franceses cap a Figueres:

Les attaques des Français dans cette journée, n'avaient pas, comme on le voit, jusqu'ici plus de succès que celles des Espagnols dans la précédente. Leur extrême valeur pouvait seule compenser chez eux le désavantage du nombre, qui don nait à l'ennemi tant de moyens pour être victorieux. La troisième attaque dirigée par les Français contre la gauche de l'ennemi, n'avait pas eu un résultat plus satisfaisant que celles du centre et de la droite. Elle avait eu lieu par trois mille hommes d'infanterie soutenus par deux cent cinquante chevaux qui, après avoir pris position sur les hauteurs de Crispia, menaçaient de forcer le pont d'Esponella. Le général espagnol Vivès avait fait occuper les hauteurs de ce village par ses troupes légères, prolongeant sa droite just qu'au village de Vilert et mettant sa cavalerie tout à sa gauche, dans la plaine qui se trouve en avant du village d'Esponella. Trop faibles pour se hasarder à passer la rivière devant des forces aussi supérieures et qui avaient en outre l'avantage d'une excellente position, les Français se contentèrent de leur envoyer pendant quatre heures des bordées de leur artillerie de position. Vivès alors résolut de prendre l'offensive, et ordonna aux troupes qui étaient postées à Bezalu, d'attaquer la droite des Français. Mais ceux-ci, le voyant s'avancer lui-même pour les attaquer de front, se déterminèrent à effectuer leur retraite. Ils furent troublés dans ce mouvement par les troupes parties de Vilert, sous la conduite du marquis de la Romana, qui, s'étant jeté sur leur gauche, y répandit la confusion et les força de se retirer avec une précipitation qui ressemblait beaucoup à une déroute. (Victoires..., p. 135)

El marquès Louis de Marcillac (1769-1824) l'any 1808 ens dona també dades sobre l'acció d'Esponellà el 25 d'abril de 1795, i com Vives emplaçà els batallons d'infanteria lleugera sobre el turó d'Esponellà en el lloc del castell (195 m), mentre que la cavalleria del marquès de la Romana estava prop de Vilert a punt d'atacar pel flanc les posicions franceses:

Sur la gauche, Vives fit déployer ses troupes légères sur les hauteurs d'Esponella, prolongeant sa droite jusqu'au village de Visert, et mettant sa cavalerie toute, à sa gauche, dans la plaine d'Esponella. Pendant quatre heures de temps, ces troupes soutinrent le feu des Français, qui ne se hasardaient pas à passer la rivière; Vives prit alors l'offensive, et ordonna aux troupes qui étaient postées à Besalu, d'attaquer la droite des Français. Il se disposait aussi à attaquer de front, lorsqu'il reçut l'avis que les ennemis étaient en mouvement de retraite : il ordonna alors aux troupes postées à Visert, sous les ordres du marquis de la Romana, de se porter avec célérité sur la gauche des Français et d'attaquer. Ce mouvement et celui par Basalu s'opérèrent avec précision, et les ennemis déterminèrent leur retraite avec précipitation. Comme toutes les attaques

¹⁰³ Molt probablement l'elevació que ocupaven les tropes espanyoles sobre el poble d'Esponellà era el turó del castell d'Esponellà (195 m), aleshores ja mig derruït i que no surt esmentat en cap document de la batalla.

des Français étaient combinées, le mouvement était général dans leur ligne d'opération.
(Marcillac, 1808, p. 325)

En els llibres d'òbits d'Esponellà, Crespià i Serinyà no s'identifiquen els enterraments dels soldats morts en el combat d'Esponellà, molt probablement perquè eren duts al cementiri militar o bé el rector fugit del front ja no hauria celebrat les misses fúnebres. No obstant, el mes de maig, un cop passat el combat d'Esponellà, es documenten algunes notícies soltes de soldats morts en la línia de front del Fluvià. Per exemple, a Centenys les tropes borbòniques hi feren estada, on haurien emplaçat peces d'artilleria en el turó de la capella de Sant Miquel. Així "el 24 del mes de maig del any 1795 se enterra en lo sementiri de la present parròchia un bort que criaba una dona de un Artiller estantant a las tras situat al parque de Artilleria en la Capella de Sant Miquel de la present parròchia" (prevere Francesc Gifreu).¹⁰⁴ Segons el relat del pagès Martí Soler del poble d'Ollers, les tropes espanyoles el mes de maig haurien situat els seus campaments als pobles de Sant Esteve de Guialbes, Centenys i Vilademí, i a partir de l'estiu s'instal·laren a la parròquia veïna de Sant Martí d'Ollers (Vilademuls) prop de 6.000 soldats. Aquest contingent molt probablement assegurava la rereguarda després de la batalla exitosa de Pontós, tot i que robaren les collites i tallaven els arbres de la parròquia:

En lo mes de maig de dit any 1795 posaren tropa ab acampaments en la Creu de Fallinas, Sant Esteve, y no gosaren pasar lo mateix mes de maig de 1795, posaren acampaments de la part de Vilademi, Sentenys, y despues en lo die 21 Juliol trasmudaren part de aquells acampaments en lo terme de Martí Soler de Ollers, del que posaren sinch acampaments, so és, de napolitans en lo Olivet del Coll los de Guadalaxara¹⁰⁵ al camp dit del Carboner, los Micalets en lo Olivet del Masober dels Prats, y los malicianos del Bosch¹⁰⁶ sobre el camp de las Barracas, y allí cerca de aquell roura avian feta una barraca que si deya missa y en la hera de Casa del Puig¹⁰⁷ quasi cada dia die si deyan dos o tres missas. Estas tropas estigueren des del die 21 Juliol fins ha 18 Setembre de 1795. Fou molt gran lo dany que donaren aquells sis ó set mil homens que se menjaren quasi tot lo que

¹⁰⁴ ADG, Fons parroquial de Sant Iscle de Centenys. Llibre d'òbits (1703-1852), f. 96.

¹⁰⁵ Es refereix probablement al regiment de Guadalajara, format pels volts de l'any 1657, i que consta que durant la guerra del Rosselló van defensar la línia de Figueres, i van combatre a Bàscara i Pontós.

¹⁰⁶ Probablement es refereix als miquelets catalans dirigits per l'alferes Francesc Milans del Bosch (1769-1834).

¹⁰⁷ Can Puig de Vilademí.

y avia defora, no arribe a testar cap rahim, lo danys donaren tallant albres, per fer foch y barracas, y lo més fou en lo terma de Casa den Soler perque los tenia en lo terme las casas de menjusas arribaren ha menjaso fins ha Fluvia que quasi ningú feu vi, ni colli ninguna fruita.

Les morts continuaven el mes de maig de 1795 a la vila de Banyoles, posició clau en la defensa del front del Fluvià. El 19 de maig moria a l'edat de 28 anys Maria Francisca Dolvall Cortina Rivelles, esposa del tinent Antoni Dolvall, oficial del Regiment de València.¹⁰⁸ El mateix 19 de maig era enterrat Joan Joals, "cabo del Tercio de Micalets de Gerona".¹⁰⁹ De fet, tot indica que les tropes espanyoles defensaven Banyoles la primavera de 1795 quan el segon subtinent Juan Antonio del Ribero Collado del Regiment de Voluntaris de Castella era acampat a la vila i declarava davant del notari el drets d'herència de les propietats del seu oncle a la vila de Belmonte, província de Conca.¹¹⁰ Durant l'estiu i tardor les tropes borbòniques encara eren aquarterades a Banyoles. L'1 de juliol de 1795 moria l'albat Jeroni d'edat set dies, fill de Diego García, soldat del Regiment d'Alcántara, i de Magdalena Ribas.¹¹¹ El 14 de setembre moria Francisco Jinés, sergent segon del la tercera companyia del primer batalló del regiment d'infanteria lleugera Voluntaris de la Corona.¹¹² El 4 d'octubre Pere Roca, miquelet i caporal de la setena companyia del Terç de Besalú, resident a Banyoles, nomenava procurador seu el tinent de la mateixa Francisco Ponci.¹¹³

Durant els mesos de maig i juny l'exèrcit francès intentà de nou creuar el riu Fluvià en el tram baix del Fluvià, però sense èxit, ja que a les batalles conegudes com de Pontós i del Fluvià fou derrotat. La batalla decisiva de Pontós el 14 de juny 1795 enfrontà el general José de Urrutia contra l'exèrcit francès de Barthélemy Louis Joseph Schérer, batalla que va donar com resultat la captura pels espanyols del castell de Pontós. Degut a l'escassa tropa, els constants atacs i la manca de provisions, l'exèrcit

¹⁰⁸ ADG, Fons Parroquial de Santa Maria dels Turers. Defuncions (1792-1808), f. 85. Probablement fa referència al Regiment de Voluntaris de València creat l'any 1793 per lluitar contra la França revolucionària. Vegeu <<http://www.rmcv.es/historia/fuero-militar-de-la-real-maestranza-de-caballeria-de-valencia/regimiento-de-voluntarios-de-valencia-1793>> i <<http://www.aulamilitar.com>>.

¹⁰⁹ ADG, Fons parroquial de Santa Maria dels Turers. Defuncions (1792-1808), f. 85.

¹¹⁰ AHG, Protocols notarial d'Esponellà. Manuel Costabella - Manual (1795-96) ES 86, f. 52.

¹¹¹ ADG, Fons parroquial de Sant Romà de Miànigues. Defuncions (1734-1850), f. 160.

¹¹² ADG, Fons parroquial de Santa Maria dels Turers. Defuncions (1792-1808), f. 100.

¹¹³ AHG, Protocols notarial d'Esponellà. Manuel Costabella - Manual (1795-96) ES 86, f. 118.

Plànol de la decisiva batalla de Pontós el 14 de juny de 1795 (Biblioteca Nacional).

francès es retirà i hagué d'evacuar l'Empordà durant el mes de juliol. A l'estiu també es recuperà la Cerdanya fins que el dia 1 d'agost de 1795 s'aturaren els combats.

En definitiva, la Guerra Gran suposà un gran desgast demogràfic i econòmic per a les poblacions a tocar del front del Fluvià, com també a la majoria de viles empordaneses. A l'inici del conflicte l'any 1793, molts voluntaris banyolins s'allistaren en sometent per combatre al Rosselló i al Ripollès, mantinguts pel consistori i pel monestir benedictí de Sant Esteve, ambdós poders contraris a la França revolucionària. L'any 1794 els sometents de la comarca lluitaven al terraprim de l'Alt Empordà. Per primer cop al llarg del segle XVIII el poder local i el poder monacal s'uniren a Banyoles en una causa comuna: mantenir l'absolutisme borbònic i defensar a ultrança el catolicisme.

El desembre de 1794, després de l'estrepitosa derrota un mes abans a la batalla del Roure, es decidí «dinamitar» el pont medieval d'Esponellà. Així el front de guerra quedà establert al riu Fluvià, entre les poblacions de Besalú i Sant Pere Pescador. Entre el dia 28 de febrer i 1 de març de 1795

tingué lloc el combat de Serinyà, amb la matança de 14 veïns del poble, i durant la retirada francesa encara mataren sis habitants més del poble de Crespià; a més, saquejaren l'església de Sant Just i Sant Pastor de Pedrinyà. Aquesta operació de reconeixement des de Besalú pretenia mesurar el contingent de forces espanyoles que defensaven la vila de Banyoles. El 25 d'abril de 1795 tingué lloc el combat d'Esponellà, on finalment els francesos es retiraren per la temença que podien ser envoltats pels flancs, des dels pobles de Vilert i Dosquers, després d'un previ bombardeig de l'artilleria francesa sobre l'església parroquial de Sant Cebrià. En aquest combat els francesos, temorosos, decidiren no travessar el Fluvià per la bona resistència que es trobaren de les tropes borbòniques i els voluntaris del sometent al poble d'Esponellà.

A partir de l'any 1795 les ofensives franceses van ser aturades a la riba del Fluvià, i l'11 de juny una ofensiva espanyola a la batalla de Pontós culminà una significativa derrota francesa, mentre que a finals de juliol les tropes comandades pel general Gregorio García de la Cuesta van atacar la Cerdanya, on van fer capitular les guarnicions franceses de Puigcerdà i Bellver. La França revolucionària havia perdut bona part de les places fortes conquerides l'any anterior. Finalment el 22 de juliol de 1795 es posava fi a la guerra i se signava la Pau de Basilea, que comportava la retirada de les tropes franceses a l'altra banda del Pirineus, establint de nou el límit fronterer en el tractat dels Pirineus de l'any 1659, però a canvi, França s'annexionava la colònia de Santo Domingo. Acabava així una dura guerra de prop de tres anys que afectà directament les viles empordaneses, però també les parròquies de l'altre costat del Fluvià, és a dir, aquelles de la comarca del Pla de l'Estany. El conflicte no acabà del tot, ja que es mantingué un odi fervent contra la França revolucionària que esclatarà pocs anys després durant l'ocupació napoleònica i l'inici de la guerra del Francès en terres catalanes.

BIBLIOGRAFIA

- ABELLAN, Joan A. (2008). "Una capitulació comme il faut". *Revista de Girona*, 249, juliol-agost 2008, p. 30-33.
- ABELLAN, Joan A.; GRABULEDA, Josep (2012). *Els senyors de Banyoles: els abats del monestir de Sant Esteve*. Banyoles: Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany.
- ALFARO, Joan Manuel; DE LA FUENTE, Pablo (2004). *Quan l'Empordà esdevingué frontera:*

- la Reial Plaça de Guerra de Sant Ferran de Figueres*. Les Fortaleses Catalanes, Fundació Privada Cultural.
- BAIG, Marià (2014). "La Guerra Gran i el castell de Sant Ferran (1793-1795)". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 45 (2014), p. 45-69.
- BALSALOBRE, Josep (1994). "Qui acàmpia qui puga o el relat de les peripècies del rector de Vilafreser a la Guerra Gran: llengua i estil". *Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles 1992-1994*. Banyoles: CECB, p. 243-259.
- BARNOSELL, Genís (2010). "Guerra i religió a Catalunya: 1792-1840". *La Guerra del Francès al Pla de l'Estany*. Quaderns del CECB, 31, Banyoles: CECB, p. 15-24.
- BUSCATÓ, Lluís; DE LA FUENTE, Pablo (2014). "La Guerra Gran vista des de l'Escala. Notes sobre el conflicte del prior Felip Pujol, de Santa Maria de Gràcia". *Acarn*, núm. 24 (gener 2014), p. 4-24.
- Campaña en los Pirineos a finales del siglo XVIII. Guerra de España con la Revolución Francesa 1793-1795. Tomo II. Campaña del Rossellón*. Madrid: Servicio Histórico Militar, 1951.
- CAPEL, Horacio (1983). *Los ingenieros militares en España, siglo XVIII: repertorio biográfico e inventario de su labor científica y espacial*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- CASTELLS, Narcís; PUIGDEVALL, Narcís (1992). *El pont d'Esponellà (1442-1992)*. Girona: Ajuntament de Crespià, d'Esponellà; Diputació de Girona.
- CONGOST, Rosa (2001). "Guerra, pàtria i estadística: el despertar polític dels hisendats gironins (1795-1800)". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLII, 2001, p. 379-395.
- CONSTANS, Lluís G.:
 (1981) *Manuscrits inèdits de mossèn Constans*, vol. IV (Crònica). Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles.
 (1993) *Diplomatari de Banyoles*. Banyoles: CECB.
El patrimoni del Pla de l'Estany. Banyoles: Consell Comarcal del Pla de l'Estany, 2005.
- FERVEL, Joseph Napoléon (1853). *Campagnes de la Révolution française dans les Pyrénées-Orientales, 1793-1794-1795*. Vol. 2, Paris, 1851-1853. <<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb30431844r>>
- GRABULEDA, Josep; PALMADA, Guerau (2014). *El Terme de Banyoles*. Quaderns de Banyoles, núm. 15, Banyoles: Diputació de Girona i Ajuntament de Banyoles.
- GRAU, Josep M. T.; PUIG, Roser (2005). "Una lleva militar o quinta de finals del segle XVIII de la Selva del Camp. Els miquelets (1975)". *Carrutxa*. Biblioteca Digital. *Història del Pla de l'Estany*. Girona: Diputació de Girona, 2000.
- HUGO, Abel (1838). *France militaire : histoire des armées françaises de terre et de mer, de 1792 à 1833*. Vol. 1, Paris, 1833-1838. <<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb306249368>>
- JIMÉNEZ SUREDA, Montserrat (2006). *Girona, 1793-1795: Guerra Gran i organització política a la monarquia dels Borbons*. Girona: Ajuntament de Girona.
- JOMINI, Antoine Henri (1821). *Histoire critique et militaire des Guerres de la Révolution*, vol. 7 (campanya de 1795). París.
- JORDÀ, Ricard (1975). *La Guerra Gran vista des d'Olot (1793-1795)*. Barcelona: Rafael Dalmau.

- MARCILLAC, Louis de (1808). *Histoire de la guerre entre la France et l'Espagne, pendant les années de la Révolution Française 1793, 1794 et partie de 1795*. Paris.
- MORER, Josep; GALÍ, Francesc GALÍ (1879). *Historia de Camprodón*. Barcelona: Imp. Casanovas.
- PALMADA, Guerau (2010). "Pels camins rals del Pla de l'Estany. *Les Garrotxes*, número 6, 2010, p. 48-49.
- PASCUAL, Vicenç (2003). *El Baró de Maldà: materials per a una biografia*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PUIG, Lluís Maria de (2007). *Girona, Guerra i Absolutisme. Resistència al francès i defensa de l'antic règim (1793-1833)*. Quaderns d'Història de Girona. Girona: Diputació de Girona; Ajuntament de Girona.
- SOLER, Santi (1985). "Aspectes de la Guerra Gran: el terç de voluntaris del Partit de Besalú". *Annals del PEHOC*, 6, 1985, p. 105-126.
- TUBAU, Ramon (1984). "Els gavatxos a Vilanant" (1794-1795). *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 17, 1984.
- Victoires, conquêtes, désastres, revers et guerres civiles des français de 1792 a 1815*, Vol. 5, 1795-1796. Paris, 1817.
- VILA, Pep (2002). "Una breu crònica de la Guerra Gran, referida a Agullana". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 35 (2002), p. 225-250.
- VIVAS, Eduard (1992). "Guerra Gran, la batalla del Roure i el seu santuari". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 25 (1992), p. 109-148.